VOLNEY

YIKINTILAR - II

Çeviren:
Samim Kazım Akses

DÜNYA KLASİKLERİ DİZİSİ: 37

YIKINTILAR - II

VOLNEY

YIKINTILAR - II

Çeviren:

Samim Kazım Akses

VOLNEY

Constantin François de Chassebœuf (d. 3 Şubat 1757, ö. 25 Nisan 1820), Volney kontu. Fransız filozof, tarihçi, doğubilimci ve politikacı. Babasından kalan soyadı olan Boisgrais'i sonradan Voltaire ve Ferney'den birleştirerek oluşturduğu Volney olarak değiştirmiştir.

YIKINTILAR - II

YIKINTILAR - II

(Les Ruines)

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

Dinlerin çelişmesi sorunu

Bu sırada, her topluluk yerine geçerek kalabalığın gürültüsü derin bir sessizliğe dönünce, Yasa Yapan, "Budunların önderleri, bilginleri!" dedi, "Bugüne dek birbirinden ayrı yaşayan ulusların, nasıl başka başka yollar tuttuklarını görüyorsunuz: her ulus gerçek yolunda gittiğine inanıyor; gerçeğe götüren yol tekse, düşünceler de birbirine uymuyorsa, besbelli ki yanılgıya düşen biri vardır. Bunca insan aldanıyorsa, kim çıkıp da yanılanın kendisi olmadığını söyleyebilir? Öyleyse aranızdaki anlaşmazlıklarla ayrılıklar karşısında, ilk işiniz geniş yürekle davranmak olsun. Gerçeği, sanki ona hiç birimiz ulaşmış değiliz gibi, hepimiz arayalım. Yeryüzünde bugüne dek egemen olan gelişigüzel türemiş, yenilik sevgisi ve görenekle tutunmuş, halkın coşkunluğu ve bilisizliğiyle beslenmiş olan düşünceler, gizliden gizliye, zorbalıkla etki kazanmışlardır. Düşünceler bir temele dayanıyorsa, doğruluklarına resmî bir biçim vermenin, varlıklarını tanıyıp onaylamanın artık günü gelmiştir. Bugün bütün o düşünceleri toptan bir sınava çekelim; herkes kendi inanını açıp anlatsın, herkes birbirinin yargıcı olsun; bütün insan türü için gerçek inanç hangisiyse, tek gerçek diye o tanınsın…"

Bunun üzerine, yer sırasına göre, soldan birinci sancağa söz verilince, önderleri, "Yanlışsız, kusursuz, gerçek öğretinin yalnızca bizimki olduğundan kuşku duyulamaz; üstelik bizim öğretimiz doğrudan doğruya Tanrı'dan gelmedir…" dediler.

Bütün öteki sancaklar, "Bizimkinden de" diye bağırdılar, "Bizimkinden de kuşku duyulamaz."

Yasa Yapan, "ama hiç olmazsa, anlatmalı" dedi, "Çünkü bilinmeyen bir şeye inanılamaz."

Birinci sancak, "Ölülerin dirilmesi, kuruyan sellerle yürüyen dağlar gibi bir yığın mucize, sayısız olaylar bizim öğretimizin doğru olduğunu

gösterdi" dedi.

Bütün ötekiler, "Bizim de, bizim de bir yığın mucizemiz var!" diyerek, her biri en inanılmayacak şeyler anlatmaya başladı.

Birinci sancak, "Onların mucizeleri uydurma acayiplikler ya da kendilerini aldatan şeytanın yaptığı sihirbazlıklardır" dedi.

Ötekiler, "Asıl uydurma olan sizinkiler!" diye karşılık verdiler.

Sonra da her biri kendisini anlatıp, "Gerçek olan yalnızca bizim mucizelerimizdir, bütün ötekilerin hepsi yalandır" dedi.

Yasa Yapan, "Yaşayan tanıklarınız var mı?" diye sordu.

Hepsi de, "Hayır" dediler, "Olaylar eskidir; tanıklarımız da öldü, ama yazıları var."

Yasa Yapan, "Peki ama" dedi, "Ya tanıkların anlattıkları birbirini tutmazsa, onları kim uzlaştıracak?"

Sancaklardan biri bağırdı: "Doğru bir yargıcı! Bizim tanıklarımızın gerçeği gördüklerinin kanıtı, o gerçeğe tanıklık etmek uğruna ölüp gitmeleridir; inancımız şehitlerin kanıyla mühürlenmiştir."

Öteki sancaklar, "Bizim inancımız da öyledir; bizim de hiç sözünden dönmeden, korkunç işkenceler altında ölüp gitmiş binlerce şehidimiz var" dediler. Bunun üzerine her mezhepten Hristiyanlar, Müslümanlar, Hintliler, Japonlar, dini yaymak uğruna işkence görenlerin, şehitlerin, çile çekenlerin bitip tükenmeyen masallarını anlattılar.

Bu topluluklardan biri, ötekilerin şehitlerini yadsıyarak, "İnancımızın gerçek olduğunu kanıtlamak için şimdi biz ölüp gidelim de görün!" dedi.

O anda, her dinden, her mezhepten bir yığın adam, kendilerine işkence etmek, ölmek için ortaya atıldı. Birçoğu, canının yandığını hiç göstermeden, hemen kollarını parçalamaya, göğsüne, kafasına vurmaya başladı.

Ama Yasa Yapan onları durdurarak, "Ey insanlar! Sözlerimi soğukkanlılıkla dinleyin: İki kez ikinin dört ettiğini kanıtlamak için ölüp gitmeniz, bunun sonucunu dörtten çok yazar mı?" dedi.

Hepsi de "Hayır!" diye karşılık verdiler.

"Ya beş ettiğini kanıtlamak için ölürseniz, beş eder mi?"

Yine hepsi "Hayır!" dediler.

"Sizin inanışınız, hiçbir şeyin varlığını değiştirmedikten başka, neyi kanıtlar? Gerçek yalnızca birdir; sizin inançlarınızsa türlü türlüdür; demek ki içinizden birçoğunuz aldanıyorsunuz. Açıkça görüldüğü gibi, bunlar yanlışa inanmışlarsa, insanın inanışı neyi kanıtlar?

Yanlış uğruna da kurban gitmişler varsa, gerçek nasıl belli olacak?

Hem, Şeytan da mucizeler gösteriyorsa, Tanrılığın ayırıcı özelliği nerede kaldı? Hem de niçin hep öyle akla yatkın gelmeyen, yarım yamalak mucizeler? Niçin, düşünceleri değiştirmek varken, doğanın altı üstüne getiriliyor? İnsanların kafalarını aydınlatmak, onları doğru yola getirmek varken, onları öldürmek ya da gözlerini korkutmak da ne oluyor?

"Ey hem bön, hem de dediğinden şaşmayan ölümlüler! Hiçbirimiz dünkü olup biteni, bugün gözümüzün önünden geçip gideni iyice bilmiyoruz da, ne diye iki bin yıl öncesi için ant içmeye kalkışıyoruz!

"Ey zayıflığına bakmadan kendisini beğenen insanlar! Doğanın derin, değişmez yasaları var; bizim ruhlarımızsa kuruntular ve anlamsızlıklarla dolu; biz her şeyi anlamak, her şeyi kanıtlamak istiyoruz! Gerçekte, bütün insanlar için aldanmak, bir atomun özelliklerini değiştirmekten çok daha kolaydır."

Bir bilgin, "Olaylara dayanan kanıtlar örtülü kaldığına göre, bunları bir yana bırakalım da, akla dayanan, öğretide bulunan kanıtları ele alalım" dedi.

Bunun üzerine Muhammed'in dininden bir imam, tam bir güvenle ortaya çıktı; Mekke'ye doğru dönüp tumturaklı bir kelime-i şehadet getirdikten sonra, ağır, görkemli bir sesle, "Hamdolsun sana Tanrım!" dedi, "Nur, gün gibi parıldamaktadır; gerçeğin sınavdan geçmeye gereksinmesi yok." Sonra da Kuran'ı göstererek, "İşte nurun, gerçeğin özü. Bu kitabın kuşkuya gelir yeri yok. Sıradan insanı kurtarmak, bilgini de şaşırtmamak için peygambere gönderilmiş olan Tanrı sözünü tartışmadan kabul edip gözleri kapalı gideni bu kitap doğru yoldan ayırmaz. Tanrı, Muhammed'i, yeryüzüne elçi gönderdi; dinine inanmak istemeyene kılıçla boyun

eğdirmesi için yeryüzünü onun ellerine bıraktı: Kâfirler ayak diremekte, inanmak istememektedirler; onların bu dikkafalılığı Tanrı'dan geliyor; korkunç cezalara çarpmak için Tanrı onların yüreklerini kilitledi…" (1)

Bu sözler üzerine, her yandan yükselen mırıldanmalar, söylevciyi susturdu. Bütün topluluklar, "Böyle kolaycacık bizi aşağılayan bu adam da kim?" diye bağrıştılar, "Yengi kazanmış baskıcı bir yönetici gibi, kendi inancını ne hakla bize zorla kabul ettirmeye kalkıyor? Tanrı bize de onun gibi göz, ruh, zekâ vermedi mi? Neye inanıp, inanmayacağımızı bilmek için, bunları bizim de kullanmaya hakkımız yok mu? Onun bize saldırmak hakkı oluyor da bizim kendimizi savunmamız hakkımız değil mi? Onun canı sınamadan inanmak istemişse, biz de düşünüp inceleyerek inanmakta özgür değil miyiz? Işıktan korkan bu ışıklı öğreti de ne oluyor? Kim bu iyilik Tanrısının elçisi ki öldürüden, kavgadan başka öğüt vermiyor? Bu nasıl adalet Tanrısıdır ki gerçeği görememeye kendisi neden oluyor, sonra da cezalandırıyor? Gerçeğin kanıtları zor ve işkenceyse, tatlılık ve acıma da yalanı mı gösterecek?"

Bunun üzerine yandaki topluluktan bir adam, imama doğru ilerleyerek, ona, "Muhammed'i en iyi öğretinin elçisi, gerçek dinin peygamberi olarak kabul edelim" dedi, "Ama hiç değilse, dinini yerine getirmek için kimin yolundan gideceğimizi bize söyleyiverin: damadı Ali'nin mi, yoksa halifeleri Ebubekir ile Ömer'in mi?" (2)

Bu adlar ağıza alınır alınmaz, Müslümanlar arasında korkunç bir ayrılık çıktı; Ömer'i tutanlarla Ali'yi tutanlar, birbirlerine sapkın, dinsiz, kâfir diyerek ilençler yağdırdılar. Kavga o kadar alevlendi ki yumruk yumruğa gelmesinler diye, yandaki topluluklardan bazıları araya girmek zorunda kaldılar.

Sonunda, ortalık biraz yatışınca, Yasa Yapan, imamlara, "İlkelerinizin nasıl sonuçlar verdiğini görüyorsunuz!" dedi. "İnsanlar bu ilkelere göre davransalardı, siz bile çelişkiler çıkarıp, tek kişi kalıncaya dek birbirinizi yerdiniz; oysa Tanrı'nın ilk yasası, insanın yaşaması değil midir?"; sonra öteki topluluklara dönerek, "Kuşkusuz bu göz yummazlık, bu tekelcilik ruhu, her türlü adalet düşüncesine karşı gelmekte; ahlakın ve topluluğun bütün temellerini altüst etmektedir. Ama yine de, temeli öğrenmeden biçimsellik üzerinde yargı vermemek için, bu öğretiyi toptan reddetmeden öne, dogmalarından birkaçını anlamak uygun olmaz mı?" dedi.

Topluluklar bunu kabul edince, imam, Tanrı'nın nasıl putataparlık içinde yolunu sapıtmakta olan uluslara yirmi dört bin peygamber gönderdikten sonra, bir sonuncusunu, hepsinin yetkini, hepsinin üstünü Muhammed'i gönderdiğini anlatmaya başlayarak, "Esenlik üstünden eksilmesin" dedi. O acıması bol olanın, bundan böyle Tanrı sözünü kâfirler bozup değiştirmesinler diye, Kuran'ın sayfalarını nasıl kendisinin yazdığını anlattı; Müslümanlığın dogmalarını bir bir inceleyerek, Tanrı sözü olarak, Kuran'ın, tıpkı çıktığı kaynak gibi, nasıl öncesiz ve sonsuz olduğunu; onun nasıl, Cebrail'in yirmi dört bin kez geceleri görünmesiyle yaprak yaprak gönderildiğini; meleğin küçük bir tıkırtıyla geldiğini bildirmesi üzerine peygamberi nasıl soğuk bir ter kapladığını; bir gece gizem perdesi açılıp, peygamberin yarısı kadın, yarısı at olan Burak adlı bir hayvana binerek, nasıl doksan kat göklerde dolaştığını; kendisinde mucize gücü olduğu için, nasıl kızgın güneş altında yürüdüğünü; bir sözle ağaçları yeşerttiğini, kuyuları, sarnıçları suyla doldurduğunu, ayı ikiye böldüğünü; onun, gökten aldığı buyrukla, kılıcı elinde, yüceliğiyle Tanrı'ya en çok yakışan, tapınıdaki yalınlığıyla da insanlara en uygun gelen dini nasıl yaydığını anlattı. Çünkü bu dinin, topu topu sekiz on şartı vardı: Tanrı'nın varlığına ve birliğine inanmak; Muhammed'i, onun tek elçisi olarak tanımak; günde beş vakit namaz kılmak; yılda bir ay oruç tutmak; ömründe bir kez Hacca gitmek; mallarının zekâtını vermek; hiç şarap içmemek; hiç domuz eti yememek; kâfirlerle savaşmak. Her Müslüman, bu yoldan gitmekle sağken gazi, ölünce de şehit sayıldığı için, daha bu yeryüzündeyken bir yığın nimetten yararlandığı gibi, ölümünde de günahlarıyla sevapları tartıya vurulup, iki kara meleğin temize çıkardığı ruhu, cehennemin üstündeki kıldan ince kılıçtan keskin köprüyü geçtikten sonra, zevkler diyarına alınıyordu. Bal, süt ırmaklarıyla sulanan; Hind'in, Arab'ın bütün o güzel kokularının yayıldığı bu yerde, hep el değmemiş gibi kalan genç kızlar, göğün hurileri, durmadan gençleşen bu seçkinleri, hep tazelenen iyiliklere ve ilgilere boğmaktaydılar.

Bu sözler üzerine, bütün yüzlerde istem dışı bir gülümseme görüldü; topluluklardan birçoğu, bu inanç temellerini yargıya vurarak, hep birden, "Aklı başında insanlar, böyle düşlemleri nasıl kabul ederler? Sanki bin bir gece masallarından birini dinlemiş gibi değil miyiz?" dediler.

Bir Samoyed de ortaya çıkarak, "Muhammed'in cennetini ben çok iyi buldum" dedi. "Ama ona ulaşmak için tutulacak yollardan biri üzerinde

takıldım kaldım: Çünkü Muhammed'in buyurduğu gibi gün doğmadan başlayıp gün batıncaya kadar yiyip içilemeyeceğine göre, güneşin tam dört ay batmadan ufukta kaldığı bizim ülkemizde böyle bir oruç nasıl tutulur?"

Müslüman bilginler, peygamberin onurunu korumak için, "Böyle şey olmaz!" dediler. Ama yüz ulus, bunu doğrulayınca, Muhammed'in yanılmazlığı çirkin bir sarsıntıya uğramaktan kendisini kurtaramadı.

Bir Avrupalı, "Tanrı'nın, bize, yeryüzünde geçen şeyleri hiç öğretmeyip de durmadan ahrette olup bitenleri bildirmesi ne kadar tuhaf!" dedi.

Bir Amerikalı, "Ben, Hacca gitmekte büyük bir güçlük görmekteyim" dedi, "Çünkü bir kuşağı yirmi beş yıl, yerküre üzerindeki insanların sayısının da yalnızca yüz milyon olduğunu varsaysak, herkes ömründe bir kez Mekke'ye gitmek zorunda olduğundan, her yıl yollarda dört milyon insan var demektir. Aynı yılda da dönülemeyeceğine göre, bu sayı, iki kata, yani sekiz milyona çıkar; yeryüzünü kaplayan bu din kafilesine, yiyecek, su, yer, gemi nereden bulunacak? Bunun için mucize gerek."

Bir Katolik din bilgini, "Muhammed dininin temelini yapan düşüncelerden birçoğunun kendisinden çok önce var olması, bu dinin Tanrı'dan gelmediğini gösterir" dedi, "Bizim kutlu dinimizle Yahudilerin dinindeki gerçeklerin değiştirilerek, karmakarışık bir biçimde bir araya getirilmesinden başka bir şey olmayan bu dini, tutkulu bir adam, kurduğu egemenlik tasarıları ve dünyalık amaçları için kullanmıştır. Kitabını gözden geçiriniz; içinde, Tevrat ile İncil'de anlatılanların saçma sapan masallara çevrilmesinden; kapalı, birbirini tutmaz tumturaklı sözlerle gülünç ya da tehlikeli inançların bir araya getirilmesinden başka bir şey göremeyeceksiniz. Bu inançlardaki ruhla, peygamberin tuttuğu yolu inceleyin; amacına ulaşmak için, yönetmek istediği budunun tutkularıyla, doğrusu ustalıkla oynayan, kurnaz ve korkusuz bir kişilikten başka bir şey bulamazsınız. Karşısına alıp konuştuğu kimseler sıradan, bön insanlardır; o da onlara olmadık acayiplikler uydurur; onlar bilisizdirler, kıskançtırlar; o da bilimi kötüleyerek onların gururlarını okşar. Yoksul ve açgözlüdürler; o da yağma umuduyla onların hırslarını kamçılar. En önce, yeryüzünde onlara verecek hiçbir şeyi olmadığından, göklerde hazineler yaratır. En büyük nimet diye ölmek isteğini uyandırır. Cehennemle korkakların gözünü yıldırır, gözüpeklere cenneti söz verir; yazgıya inanmakla zayıflara güç

verir; bir sözcükle, bütün tutku etkenlerinden, duyguların bütün eğilimlerinden yararlanarak gereksindiği bağlılığı elde eder.

"Bizim öğretimizdeyse bambaşka bir öz vardır! Bütün tutkuların yıkıntısı, bütün eğilimlerin çelişkisi üzerine kurulu etkisi, onun gökten gelme kaynağını ne denli iyi gösteriyor! Ondaki yumuşak, acıyıcı ahlak, manevi sevgiler, onun Tanrı'dan geldiğini ne güzel kanıtlar! Evet, dogmalarından birçoğunun insan kavrayışının üstüne çıktığı; akla, saygı içinde susmayı buyurduğu doğru. Ama bu, onun Tanrı sözü olduğunu daha iyi gösterir. Çünkü bu kadar büyük gizemi, insanlar hiçbir zaman kafalarından geçirmemişlerdir." Bilgin, bir eliyle Tevrat'ı, öteki eliyle de dört İncil'i tutarak anlatmaya başladı: "Başlangıçta Tanrı, (ezelden beri hiçbir şey yapmadan durmuşken), bilinmeyen bir nedenle, artık evreni yoktan var etmeye niyetlendi. Altı günde bütün evreni yarattıktan sonra, yedinci gün yorgun düştü. İlk insan çiftini, mutlulukları tam olsun diye zevklerle dolu bir yere koydu. Bununla birlikte ellerinin altında bıraktığı bir yemişi tatmayı onlara yasakladı. Bu ilk atalar şeytana uyduklarından, bütün soyları (ki onlar daha doğmamıştı) kendilerinin işlemediği bir suçun cezasını çekmeye yargılı oldular. Bu acıyanların en acıyanı Tanrı, insanları dört beş bin yıl ilence uğrattıktan sonra, anasız doğurduğu kendi yaşındaki çok sevgili oğluna, onları kurtarmak için yeryüzüne gidip kendisini öldürtmesini buyurdu. Ama insanların birçoğu bundan sonra da, yine yollarını şaşırıp durmaktaydı. Bu yeni uygunsuzluğu gidermek için, el değmemiş bir kadından doğan bu Tanrı, ölüp de dirildikten sonra, her gün yeniden doğuyor, maya gibi bir biçime girip binlerce çoğalarak en son insanın soluğuna kadar dağılıyordu. Bundan sonra, kutlama ayinleri öğretisine geçip dinsel cezalar vermek ve bu cezaları yeniden bağışlamak gücünü; bütün suçları su ve birkaç sözle temize çıkarmak yollarını inceden inceye anlatarak, hoşgörü, Papa'nın yetkisi, "yeter" ya da "kesin bağış" sözcüklerini ağzına alınca kopan binlerce çığlıktan sözü yarıda kaldı. Luther'in mezhebindekiler, "Parayla günahların temizleneceğini ileri sürmek iğrenç bir yolsuzluk olur", Calvin'inkiler, "Bir gerçek varlık tanımak, İncil'in metnine taban tabana karşıttır", Jansenistler, "Papa'nın kendiliğinden hiçbir karar vermeye hakkı yoktur" dediler. Otuz mezhep de birbirlerini yanılgıya düşmekle, sapıtkanlıkla suçladığından anlaşmaya olanak kalmadı.

Biraz sonra ses kesilince, Müslümanlar, Yasa Yapana şöyle dediler: "Bizim mezhebimizi, inanılmayacak şeyler ileri sürüyor diye reddettiniz. Hıristiyanlarınkini kabul edecek misiniz? Bu mezhep, adalete ve doğal duyuya daha çok aykırı değil mi? Maddesiz, sonsuz bir Tanrının insan kılığına girmesi! Kendi yaşında bir oğlu olması! Bu insan Tanrı'nın yenilip sindirilen ekmek durumunu alması! Buna benzer bir şey bizde var mı? Herkesten körü körüne bir inanç istemek, yalnızca Hıristiyanların hakkı mı? Bizim zararımıza, onlara inanç ayrıcalıkları mı tanıyacaksınız?"

Yabanıl insanlar da ileri atılarak, "Ne!" dediler, "Bir elma yediler diye, bütün insanlar ilence uğrasın; siz de, adaletli Tanrı deyip durun! Hangi acımasız, babaların suçundan dolayı oğullarını sorumlu tutmuştur? Hangi insan, başkasının yaptıklarından hesap verebilir? Bu, her türlü adalet düşüncesini altüst etmek değil midir?"

Başkaları da. "Bütün bu ileri sürülen olayların tanıkları, kanıtları nerede?" dediler, "Kanıtlarını hiç incelemeden, bu olanları olduğu gibi kabul edebilir miyiz? En küçük bir dava açmak için bile iki tanık gerekirken bizi bütün bunları geleneklerle, ağızdan ağıza gelen sözlerle inandırmaya kalkıyorlar!"

Bunun üzerine bir haham söz alarak, "Olaylara gelince, temel için biz kefiliz" dedi, "Ama bunların uygulanışıyla, işin rengi değişir. Hıristiyanlar, kendi kanıtlarıyla kendilerine yargı giydiriyorlar. Çünkü bizim, kendilerinin çıktığı ilk kaynak; üzerine aşılandıkları ana gövde olduğumuzu yadsıyamıyorlar. Burada, kanıtlar yoluyla bir sonuca varıyoruz: Ya, bizim dinimiz Tanrı dinidir; öyleyse, onların ki bizimkinden ayrıldığına göre, bir sapkınlıktır; ya da bizimki Tanrı dini değildir; onlarınki de bizimkiyle birlikte yıkılıp gider."

Hıristiyan, "Şunu ayırt etmeli" diye karşılık verdi, "Sizinki, Tanrı dininin taslağı, hazırlık biçimidir; yoksa kesin, tamamlanmış biçimi değildir. Gerçek biziz, siz ancak onun gölgesisiniz."

Haham, "Sizin bu çeşit savlarınız olduğunu biliyoruz" dedi, "Ama bunlar tümüyle boş ve yanlış şeylerdir. Sizin dininiz baştanbaşa gizemli anlamlara; düşlemsel ve mecazi açıklamalara dayanmaktadır. Bu din, kitaplarımızda yazılı olanları çiğneyerek durmadan gerçek anlamın yerini en düşlemsel düşüncelere vermekte; bulutlarda yüzler gören başıboş bir

imgelem gibi orada keyfinin dilediğini bulmaktadır. Böylelikle, peygamberlerimizin yalnızca siyasal krallar diye düşündüğünü, siz ruhani bir Mesih olarak ileri sürüp, yalnızca bizim ulusumuzun kalkınmasını, insan türünün kurtuluşu durumuna getirdiniz. Bir tümceyeyse ters bir anlam vererek, uydurma bir el değmemişlik kavramı ortaya koydunuz. Böylece, işinize geleni dilediğiniz gibi uyduruyorsunuz. Söylenmiş en kapalı bir sözcük bile yokken, kitaplarımızda kutsal üçlemenizi bile görmektesiniz. Oysa bu üçleme, ilk üç yüz yılınızın kargaşası ve karışıklığı içinde sizin dinsel dizgenizi ortaya çıkaran o her dinden, her mezhepten gelme bir yığın inançla birlikte, dinsiz uluslardan alınmış bir düşüncedir."

Bu sözler üzerine ateş püsküren Hıristiyan bilginler, "Dinsiz kâfir!" diye bağırıp, Yahudi'nin üstüne atılmak istediler. Alacalı beyaz, kara giyinmiş keşişler de, üzerinde kerpeten, ızgara, odun yığını resimleri ve adalet, acıma, sevecenlik sözcükleri bulunan bir bayrakla ilerleyerek, "Bu dinsizleri din uğruna kurban etmek; Tanrı'nın şanı için yakmak gerek" dediler. Hemen de bir odun yığını hazırlamaya koyulunca, Müslümanlar alaylı bir tavırla onlara, "Bize övdüğünüz o barış dini; o alçak gönüllü iyiliksever ahlak bu mu? İnançsızlığa karşı hep tatlılıkla savaşan, küfürlere hep sabırla karşı koyan o İncil acıyışı bu mu? İkiyüzlüler! Siz ulusları işte böyle aldatıyorsunuz; o uğursuz yanlış düşüncelerinizi böyle yaydınız! Zayıfken özgürlük, hoşgörü, barış öğütleri verip durdunuz; güçlenince de, şiddeti gösterdiniz, işkence yaptınız" dediler.

Hıristiyanlığın doğurduğu öldürülerin ve savaşların tarihine tam başlarlarken, Yasa Yapan susulmasını isteyerek, bu anlaşmazlığı önledi.

Alacalı keşişler, aşağıdan alan, tatlı bir sesle yanıt verdiler: "Biz kendi öcümüzü almak istemiyoruz; savunduğumuz şey, Tanrı'nın davası, Tanrı'nın onurudur."

İmamlar, "Hangi hakla, bizden daha çok, kendinizi, onun temsilcileri yerine koyuyorsunuz?" dediler, "Bizde bulunmayan ayrıcalıklarınız mı var? Siz bizden başka türlü insanlar mısınız?"

Başka bir topluluk, "Tanrı'yı savunmak, Tanrı'nın öcünü almaya kalkışmak, onun gücüne ve bilgeliğine saygısızlık olmaz mı? O, şanına yaraşanı, insanlardan daha iyi bilmez mi?" dedi.

Keşişler, "Evet, ama onun gittiği yollar gizlidir" diye yanıt verdiler.

Hahamlar, "Bu yolları anlamak ayrıcalığının yalnızca sizde olduğunu hep kanıtlamak zorunda kalacaksınız" dediler.

Bunun üzerine davalarına yardımcılar buldukları için gururlanan Yahudiler, dinlerinin zafer kazanacağını sandıkları sırada, Parsîlerin "Mobed"i (büyük papaz) söz isteyerek, Yasa Yapana:

"Yahudilerle Hıristiyanların yeryüzünün başlangıcı hakkındaki masalını dinledik" dedi, "İçinde, her ne denli değiştirilmiş de olsa, kabul ettiğimiz birçok şey bulduk; ama bunları peygamberleri Musa'ya mal etmelerine karşı çıkıyoruz. Çünkü en önce, onun adına yazılmış kitapların, gerçekten onun kendi yapıtı olduğunu kanıtlayamazlar. Bizse, bunların, kimlikleri bilinen bir büyük papazla bir kralın (3) aralarında yaptıkları açık bir anlaşmayla, Musa'dan altı yüzyıl sonra yazıldığını, yirmi kesin belgeye dayanarak kanıtlamaya hazırız. Sonra da, doğrudan doğruya Musa'dan geldiğine aklın yattığı yasa yargılarını, ayinleri, inançları birer birer dikkatle gözden geçirirseniz, hiç bir maddesinde, dolaylı da olsa, Yahudilerle çocukları Hıristiyanların bugünkü din öğretilerindeki şeyleri gösteren bir işarete rastlayamayacaksınız. Hiçbir yerinde ne ruhun ölümsüzlüğü, ne ölümden sonraki yaşam, ne cehennem, ne cennet, ne de insan türünün çektiği acıların en birinci etkeni olan meleğin başkaldırması hakkında bir iz göreceksiniz."

"Musa'da bu düşünceler hiç yoktu; bunun da nedeni çok açıktır; çünkü bu düşünceleri, kendisinden ancak iki yüzyıl sonra Asya'da yayan bizim peygamberimiz Zerdüşt [Zaratustra] olmuştur."

Mobed, hahamlara dönüp, "Hem de" dedi, "Ancak bu tarihten, yani ilk krallarınızın yaşadığı yüzyıldan sonradır ki, bu düşünceler sizin yazarlarınızda görünür. Bu görünüş de, önceleri kapalı olarak, atalarımızla babalarınız arasındaki siyasal ilişkilere göre, yavaş yavaş olur. Bu, özellikle, Babil ve Ninova krallarınca yenilip her yana dağıtılan atalarınızın, Fırat ve Dicle kıyılarına sürüldükleri zaman, üç kuşak boyunca bizim ülkemizde yetişerek, dinlerine aykırı diye o güne dek reddettikleri inançlar ve göreneklerle kaynaşmaları sonunda olmuştur. Kralımız Serhas onları tutsaklıktan kurtarınca, gönülleri bize minnetle bağlandı; bizi örnek edindiler; bizden ders aldılar. Babil krallarının Kalde bilimleriyle

yetiştirdiği en seçkin aileler, Kudüs'e yabancı dogmalar, yeni düşünceler gördüler.

"İlkin, göçmen olmamış halk yığını, peygamberlerinin sessiz kalmasını ve kitabın metnini ileri sürerek, bunlara karşı geldi. Ama Ferûsî ya da Parsî öğretisi ağır bastı. Size ve dehanıza özgü düşüncelere göre değişiklikler geçirerek yeni bir mezhep ortaya çıkardı. Siz, gücünüzü yeniden kuracak bir kral bekliyordunuz; biz, onarıcı ve kurtarıcı bir Tanrı'nın geleceğini bildiriyorduk: Bu düşünlerin bir araya gelmesinden, Esenîleriniz, Hıristiyanlığın temelini kurdular… Yahudiler, Hıristiyanlar, Müslümanlar! Savlarınızın anlamı ne olursa olsun, siz manevi varlıklar dizgemiz içinde Zerdüşt'ün yolunu şaşırmış çocuklarından başka bir şey değilsiniz."

Mobed, hemen kendi dinini açıklamaya başladı. Sad-der ile Zendavesta'ya dayanıp yaratıştaki sıraya göre, evrenin altı dünya olarak yaratılışını; ilk erkekle ilk kadının, göğün bir yerinde, iyiliğin egemenliği altında ortaya çıkışını; Ehriman'ın simgesi olan büyük karayılanla kötülüğün yeryüzüne girişini; bu kötülük ve karanlıklar cininin aydınlık ve iyilik tanrısı Hürmüz'e karşı başkaldırmasını ve onunla yaptığı kavgaları; meleklerin ak ve kara, iyi ve kötü diye ayrılışını; onların, Kerûbî, İsrâfilî, Taht, Yargılama gibi rütbe sıralarını; altı bin yılda dünyanın sona ermesini; doğayı onaran bir kuzunun gelişini; yeni evreni; azap ya da zevk yerlerinde geçecek ileriki yaşayışı; ruhların cehennem köprüsünden geçişini; Mithras'ın gizem ayinlerini; dinin gizemine sokulanların yediği hamursuzu; yeni doğan çocukların vaftiz edilmesini; ölülere yapılan duaları ve günahların çıkarılmasını anlattı. Tek sözcükle, bundan önceki üç dine benzer öyle şeyler ortaya koydu ki, bunlar insana, Kuran ile Apocalypse'in devamı ya da yorumuymuş gibi geliyordu.

Yahudi, Hristiyan ve Müslüman bilginler, bu yorum üzerinde kıyameti kopardılar. Putlara ve ateşe tapanlar diyerek, Parsîleri olayları değiştirmek, sahtekârlık, yalancılıkla damgaladılar. Olayların tarihleri, zincirleniş sırası; inançların ilk kaynağı, bunların budundan buduna geçişi; bu inançları yayan kitapların doğruluğuyla, yazıldıkları tarih, yazanların kimlikleri, tanıklıklarının değeri üzerinde sıkı bir çekişme oldu. Türlü topluluklar birbirlerinin çelişkilerini, gerçeğe uymayan kuşkulu yerlerini ortaya çıkardılar. Birbirlerini, inançlarını halkın ağzında dolaşan sözlerle ve doğruluğu kuşkulu geleneklerle; belirsiz ya da uydurma zamanlardaki

bilinmeyen, bilgisiz ya da yanlı yazarların eleştirmeden kabul edip, düşünmeden uydurdukları saçma masallar üzerine kurmakla suçladılar.

Beri yandan da, Hintli mezheplerin bayrakları altında büyük bir gürültü çıktı. Brahmanlar, Yahudilerle Parsîlerin savlarına karşı çıkarak, "Ulus kurucu olmayan; tarihlerinin anahtarını ellerinde tutmayı kendilerine verilmiş bir hak sanarak ortaya çıkan bu yeni, pek tanınmamış budunlar da kim?" dediler, "Yaptıkları beş altı bin yıllık hesapları işitince, insanın, yeryüzünü sanki dün yaratılmış sanacağı geliyor. Oysa bizim anıtlarımız, binlerce yüzyıllık bir zamanı gösteriyor. Hem de ne hakla onların kitapları bizimkilerden üstün tutulsun? Demek ki Vedalar, Şasiralar, Puranlar, Tevrat ile İncil'den; Zendavesta ile Sad-der'den aşağı kalıyorlar? Bizim atalarımızla tanrılarımızın tanıklığı, Batılıların tanrılarıyla atalarının tanıklığı değerinde değil mi? Ah, dinsizlere gizemi bildirmeye iznimiz olsaydı! Kutlu bir örtü, bütün gözlere karşı, öğretimizi örtmeseydi!.."

Bu sözlerden sonra susan Brahmanlara, Yasa Yapan, "Açık anlatmazsanız, öğretiniz nasıl kabul edilir?" dedi, "Kendi öz budunları da inanmazken, ilk kuranlar yalnızca kendilerinin bildiği bu öğretiyi nasıl yaydılar? Tanrı onu, hiç ağıza alınmasın diye mi bildirmişti?"

Ama Brahmanlar anlatmamakta direndiklerinden, bir Avrupalı, "Gizemin onurunu onlara bırakabiliriz; artık öğretilerinin gizliliği kalmadı; kitapları elimizde; size temelinin özetini çıkarabilirim…" dedi.

Gerçekten de bu Avrupalı, dört Veda'yı, on sekiz Puran'ı, beş ya da altı Şastra'yı inceleyip; maddesiz, öncesiz, sonsuz, yuvarlak bir varlığın kendi kendisini seyre dalarak geçirdiği sınırsız zamanlardan sonra artık ortaya çıkmak isteyince, özünde bulunan dişilik ve erkeklik yetilerini birbirinden ayırarak, o günden beri Lingam'ın temsil edegeldiği üretme eylemini nasıl yapmış olduğunu; bu ilk eylemden Brahma, Bişen ya da Vişnu, Şib ya da Siva adlı, birincisi yaratmak, ikincisi korumak, üçüncüsü de yıkmak ya da evrenin biçimlerini değiştirmekle görevlendirilmiş üç Tanrılık gücünün nasıl doğduğunu gösterdi; yaptıkları işlerle başlarından geçenlerin öyküsünü uzun uzadıya anlatarak, Brahma'nın evreni ve ruhların temizlendiği sekiz küreyi yarattığıyla gururlanıp, eşiti Şib'den kendisini üstün gördüğünü; bu gururun ikisi arasında çıkardığı kavga yüzünden kürelerin ya da gökteki yörüngelerin bir yumurta sepeti gibi nasıl paramparça olduğunu; bu savaşta yenilen Brahma'nın, Lingam'a dönüşen

Şib'e yontu altlığı edecek denli nasıl küçüldüğünü; uzlaştırıcı Tanrı olan Vişnu'nun, evreni korumak için ayrı ayrı zamanlarda, nasıl dokuz türlü öldürücü hayvan biçimine büründüğünü; ilkin, nasıl balık olarak, bir aileyi evrensel tufandan kurtarıp yeniden yeryüzüne yerleştirdiğini; sonra, timsah biçimine girip, Mandregiri dağını (kutup), süt denizinden nasıl çekip çıkardığını; sonra da yaban domuzu biçimini alıp, Eremmya-Şessem devinin karnını deşerek Col uçurumunun dibine daldırdığı yeryüzünü onun dişleri arasından nasıl çekip aldığını; Chrisen adında zenci bir çoban kılığına girip, Kalengem zehirli yılanından evreni nasıl kurtardığını; ayağını sokturduktan sonra, onun kafasını ezmeyi nasıl başardığını açıkladı.

Sonra, ikinci derecedeki ruhlara geçerek, Öncesiz'in şanı görünsün diye, evreni yönetmek ve kendisini övecek ilahiler okumakla görevlendirdiği türlü türlü melek sınıflarını nasıl yarattığını; Tanrının yetkisini elinden alıp her şeyi kendisi yönetmek isteyen tutkulu bir önderin sürüklemesiyle, bu meleklerden bir bölümünün nasıl başkaldırdığını; kötülüklerinin cezasını çekmek üzere, Tanrının onları nasıl karanlıklar dünyasına attığını; yine de acıyarak onları oradan çıkarmaya, uzun sınavlar geçirmelerinden sonra da, nasıl bağışlamaya razı olduğunu; bu amaçla, Tanrı'nın nasıl on beş yörünge ya da gezegen bölgesiyle bunlarda yerleşecek canlılar yaratarak, bu başkaldıran melekleri orada seksen yedi beden değişimine uğramak zorunda bıraktığını anlattı. Böylece temizlenen ruhların, nasıl ilk kaynağa, içinden çıkmış oldukları yaşam ve canlılık okyanusuna döndüklerini; onları, bütün canlı varlıklarda birer parça bulunan bu evrensel ruhtan yoksun bırakmanın nasıl büyük bir suç olacağını açıkladı. Sonra da ayinleri, törenleri birer birer anlatmaktayken, deriden, tahtadan Tanrılara süt, tereyağı serpmekten; kurbanlardan; inek tezeği ve sidiğiyle temizlenmelerden söz edince her yandan yükselen kahkahalarla karışık gürültüler, bu söylevciyi susturdu.

Bu din üzerine, her topluluk değişik yargılara vardı; Müslümanlar, "Bunlarınki putataparlık, hepsini temizlemeli gitsin"; Konfüçyüs'ün mezhebindekiler, "Bunların kafadan zoru var, iyi etmeye bakmalı"; öteden birkaçı da, "Pis çocuklar gibi yıkanan ve kendilerini kirleten bal düşkünü arıların kovulması gereken bu yağlı, tütsülü heykelcikler de pek hoş tanrılar doğrusu!" diyorlardı.

Bir Brahman tiksinerek söz aldı, "Bunlar, derin gizlerdir; anlamaya layık olmadığınız gerçeklerin simgeleridir" dedi.

Tibetli bir lama, "Ne hakla, bizden daha çok layık oluyormuşsunuz!" diye karşılık verdi, "Kendinizin Brahman'nın başından çıktığınızı ileri sürdüğünüz; geri kalan insanları da, onun daha az soylu kısımlarına bıraktığınız için mi? Kastlar, kökler arasında farklar bularak gururlanmak için, önce kendinizin, bizlerden başka türlü insanlar olduğunuzu kanıtlayın; sonra, bize anlattığınız mecazi şeylerin tarihsel olaylar olduğunu; bütün bu öğretiyi de, sizin kurduğunuzu kanıtlayın. Çünkü biz, gerekirse, sizin yalnızca başka öğretileri çalıp değiştirdiğinizi; yalnızca, Batılılardaki eski putataparlığı yansıladığınızı; Buda gerçeği uluslara öğretmezden önce, yeryüzünün hiç bilmediği ve duyuların dışında kalan Tanrımızın ruhanî öğretisini de putataparlıkla acayip bir biçimde karıştırıp birleştirdiğinizi kanıtlayacağız."

Birçok topluluk, çoğunun adını hiç işitmediği bu tanrıyla bu öğretinin ne olduğunu sorunca, lama söz aldı; başlangıçta, kendi kendisine var olan tek Tanrı'nın, bütün bir öncesizlik boyunca varlığı üzerinde derin düşüncelere daldıktan sonra, yetkinliklerini kendisinin dışında göstermek isteyerek, evrenin maddesini yarattığını; henüz daha karışık olarak ortaya çıkan dört öğeden, suları üfleyince, bunların yumurta biçiminde kocaman bir toparlak gibi kabardığını; bu toparlağın gelişerek evreni kuşatan kubbe ve göğün yörüngesi olduğunu; devinimin özü olan bu Tanrı'nın, yeryüzüyle varlıkların cisimlerini yaptıktan sonra, canlansınlar diye, öz varlığından birer parça bölerek onlara verdiğini; bu nedenle, soluk alan her varlığın ruhu evrensel ruhun bir parçası olduğu için, hiçbir şeyin yok olmadığını ama birinden ötekine, çeşitli gövdelere girerek, yalnızca biçim ve kalıp değiştirdiğini; bütün bu biçimler içinde, Tanrı varlığının en çok beğendiği şeyin, kendi yetkinliklerine en çok yaklaşan insan biçimi olduğunu; bir insan, duyularından bütün bütüne sıyrılıp kendisini derinden düşünmeye verirse, kendi içinde Tanrılığı bulabileceği gibi kendisinin de tanrılaşabileceğini; Tanrı'nın şimdiye dek bu türlü bedenleşmelerinin en görkemlilerinden ve en kutlularından birinin, yirmi sekiz yüzyıl önce, insanın kendisinden vazgeçerek hiçleşmesi öğretisini öğretmek için Keşmir'de Phot ya da Budh adı altında görünmesiyle ortaya çıktığını anlattı. Lama, daha sonra, Phot'un öyküsüne geçerek, onun kral kanı taşıyan bir el değmemişin sağ yanından doğduğunu, bu el değmemişin ana olduktan

sonra, yine de el değmemiş kaldığını; ülkenin kralının, Phot'un doğumundan kuşkulanıp onu yok etmek istediği için, bu tarihte doğan bütün erkekleri öldürttüğünü; çobanların kurtardığı Budh'un, otuz yaşına dek çölde yaşadıktan sonra, insanları aydınlatma görevine başladığını; onları, cinlerden kurtardığını; akla şaşkınlık veren bir yığın mucize gösterdiğini; hep oruç tutarak, çetin çileler doldurarak yaşadığını, ölürken de, ümmetine içinde bütün öğretisini anlatan bir kitap bıraktığını söyleyerek, bu kitabı okumaya başladı:

"Phot diyor ki: "Kim anasını babasını bırakıp da peşimden gelirse, tam bir Samani (cennetlik) olur.

"Kim benim inançlarımı yetkinliğin dördüncü derecesine dek yerine getirirse, havada uçmak, göğü ve yeryüzünü devindirmek, ömrü uzatıp kısaltmak (yeniden dirilmek) yetisini kazanır.

"Cennetlik kişi, zenginlikleri reddeder; ancak kendisine gereken kadarını kullanır; bedenini aşağı görür; tutkuları susmuştur; hiçbir şeyde gözü yoktur; hiçbir şeye bağlanmaz; hep benim öğretimi düşünür durur; sövmelere sabırla katlanır; yanındakilere hiç kin beslemez."

"Phot diyor ki: "Gökle yeryüzü yok olup gidecek; öyleyse siz de, hiçleşen dört maddeden yapılmış bedeninize değer vermeyin; yalnızca ölümsüz ruhunuzu düşünün.

"'Şehveti dinlemeyin. Tutkular, korku ve dert uyandırır; tutkuları boğun, korkuyla derdi de yok etmiş olursunuz."

"Phot diyor ki: "Kim benim dinimi kabul etmeden ölürse, bu dini yerine getirinceye dek, durmadan yeryüzüne dönerek insanlara karışır."

Lama sözlerini sürdürmekteyken, Hıristiyanlar, ortalığı kaplayan sessizliği bozup bu anlatılanın, kendi dinlerinin bir bozuntusu; Phot'un, yalnızca başka biçime bürünmüş Yesu'nun (4) ta kendisi; lamaların da, yalnızca kılık değiştirmiş, soysuzlaşmış Nasturilerle (5) Manihî'ler (6) olduklarını bağırarak söylediler.

Ama Çin'in, Japonya'nın, Seylan'ın, Siyam'ın bütün talapuanları, gonnileri, bonzları, şamanları tarafından desteklenen lama; samanilerin öğretisinin, Hıristiyanlıktan bin yıl önce, bütün Doğu'da yayılmış

bulunduğunu; İskender çağından daha önce adlarının geçtiğini; Butta ya da Budh'un, Yesu'dan çok eski zamanlarda bilindiğini, Hıristiyanlara kendi yazarlarıyla kanıtladı; sonra da, onların kendi savlarını kendilerine karşı kullanarak, "Şimdi bize, kendinizin soysuzlaşmış samaniler, mezhebinizin kurucusu dediğiniz adamın da Phot'un bir bozuntusu olmadığını kanıtlayın" dedi, "Bize söylediğiniz çağda, bu adamın yaşamış olduğunu tarihsel anıtlarla gösterin. Çünkü biz hiçbir doğru tanıklık bulunmamasına dayanarak bunun kesin olarak var olacağını tanımıyoruz. İncillerinizin bile, Pers'teki mithriaqu'larla Suriye'deki esenilerin, bu değişikliğe uğramış samanilerin kitaplarından başka bir şey olmadıklarını ileri sürüyoruz."

Bu sözler üzerine Hıristiyanlar bağrışmaya başladı; yeniden büyük bir kavga çıkmak üzereyken, Çinli şamanlarla Siyamlı Talapuanlardan bir öbek ortaya çıkarak, herkesi uzlaştıracaklarını söylediler. İçlerinden biri de söz aldı: "Bütün bu boş karşı çıkmaları kesip atmak için, sizlere Phot'un, ölüm döşeğinde, ümmetine bildirdiği öz öğretisinin örtüsünü açmamızın sırası geldi" dedi, "Bütün Tanrı bilimiyle ilgili kanılar düşlemden başka bir şey değildir; Tanrıların nitelikleriyle, eylemleriyle, yaşamlarıyla ilgili bütün bu masallar, yalnızca mecazileme ve söylence örnekleridir. Bunların altında çok ince ahlak düşünceleri; öğelerin düzenli çalışmasında göze çarpan doğa eylemlerinin bilgisi; yıldızların gidişi saklıdır.

"Gerçek olan, her şeyin hiçliğe döndüğüdür; her şey bir kuruntu, bir görünüş, bir düştür. Manevî beden değişimi, maddi beden değişiminin mecazi anlamından başka bir şey değildir. Bu sürüp giden oluşumla, aynı cismin asla yok olmayan öğeleri, o cisim dağılınca, başka ortamlara geçerler, başka bireşimler oluştururlar. Ruh, yalnızca, maddelerdeki özelliklerle öğelerin içinde bulundukları cisimlerde kendiliğinden bir devinim yaratarak düzenli çalışmalarından çıkan bir "yaşamak ilkesi"dir. Organların düzenli çalışmasından çıkan, onlarla gelişen, onlarla uyuyan bu ürünün, onlar yok olduktan sonra da yaşayacağını varsaymak, belki tatlı bir düşlemdir; ama sapıtmış bir imgelemden çıkma, gerçek bir düşlem. Tanrı'nın kendisi de güdücü ilkeden, varlıkların içine dağılmış gizli güçten, onların özellikleriyle yasalarının toplamından, canlandırıcı ilkeden; tek sözle, evrenin ruhundan başka bir şey değildir. Bu ruh, eylemleriyle ilişkilerinin gösterdiği sonsuz değişiklik yüzünden, kimi zaman etkin, kimi zaman edilgin, kimi zaman basit, kimi zaman de karmaşık sayıldığı için, insan zekâsına, her zaman, çözülmez bir bilmece gibi göründü. Açıkça

anlayabileceğimiz, yalnızca, maddenin asla yok olmadığı ve özünde bulunan özellikler sayesinde, evrenin de, canlı ve düzenli bir varlık gibi yönetildiğidir. İnsanın bu yasaları bilmesi, bilgeliği ortaya çıkarır. Erdemle yeterlilik, bu yasaların göz önünde tutulmasındadır; kötülük, günah, yanılmaysa, bunların bilinmemesinde, bunlara karşı gelinmesindedir. En küçük atomdan en yüksek yıldızlara dek zincirleme giden nedenlerle sonuçlardaki alınyazısını; ağır cisimlerin yere inmesini, hafiflerinin yükselmesini sağlayan zorunluluk, mutlulukla yıkımı da, bu yasaların bir sonucu yapmıştır. İşte, Budhamız Somona Gutama'nın, ölüm döşeğinde bildirdikleri bunlardır."

Bu sözler üzerine, her mezhepten bir yığın din bilgini, "Bu öğreti katıksız bir maddeciliktir" diye bağırarak, buna saygı gösterenlerin kâfir, Tanrı tanımaz, Tanrı düşmanı, yok edilmesi gereken adamlar olduklarını söylediler. Şamanlar, "Peki" dediler, "Varsayalım ki yanlış yoldan gidiyoruz, olabilir; çünkü insan zekâsının birinci özelliği kuruntudan kurtulamamasıdır. Ama ne hakla, tıpkı sizin gibi olan insanlardan, Tanrı'nın verdiği yaşamı alacaksınız? Bu Tanrı bizi suçlu sayıyor, bizden tiksiniyorsa, size verdiği aynı nimetleri, neden bizlere de dağıtıyor? O bizi hoş görüyorsa, sizin daha az hoşgörü göstermeye ne hakkınız var? Tanrı'dan böylesine inançla, böylesine kesinlikle söz eden sofu insanlar! Bize söyleyiverin de; Tanrı, ruh, maddesiz töz, cisimsiz varlık, organlarla duyuların dışındaki yaşam dediğiniz bu fizikötesi ve mecazi varlıkların neler olduğuna aklımız ersin. Siz, bu varlıkları, duyularınız ya da onların edindiği izlenimlerle tanıyorsanız, bizim duyularımızı da öylece, bunları kavrar duruma getirin. Yok, yalnızca tanıklığa ve geleneğe dayanarak söz etmekteyseniz, bize bunun düzgün bir tarihini anlatarak inancımıza değişmez ve özdeş temeller verin."

Bunun üzerine, din bilginleri arasında, Tanrı ve niteliği, davranış biçimiyle kendisini göstermesi; ruhun niteliği ve bedenle birleşmesi; ruhun organlardan önce mi var olduğu, ya da ancak onların ortaya çıkmasıyla mı başladığı; gelecek yaşam, öbür dünya konularında büyük bir tartışma oldu: Her mezhep, her meslek, her kişi, birbirine karşıt olmakla birlikte, aklın yattığı nedenlere ve inanılacak yetkili kimselere dayanarak ötekilerden ayrıldığından, hepsi de içinden çıkılmaz bir çelişmeler dehlizine daldılar.

Bunun üzerine Yasa Yapan susulmasını isteyerek, konuyu ilk amacına götürdü: "Budunların önderleri ve eğitmenleri, gerçeği aramak için toplanmış bulunuyorsunuz" dedi, "İlkin her biriniz, onu yalnızca kendisinde sanıp, hiç düşünmeden, kendisine inanılmasını istedi. Ama inançlarınız arasındaki çelişkiyi görünce, bunları ortaklaşa bir apaçıklık ayarına vurmak, genel bir karşılaştırmadan geçirmek gerektiğini anlayarak, hepiniz, inanç kanıtlarınızı ortaya koymaya razı oldunuz. Olaylar ileri sürdünüz. Ama her dinin, her mezhebin, ötekiler gibi mucizeleri, verdiği kurbanları olduğu; hepsinin aynı derecede ağır basmasından, bu ilk nokta üzerinde tartı denk geldi.

"Sonra da, kanıtlara dayanarak açıklamaya geçtiniz: Ama aynı kanıt araçları, aynı biçimde, birbirine karşıt savlar için de kullanıldığından; aynı boş savlar, aynı biçimde ileri sürülüp geri çevrildiğinden; birinin dediğini öteki aynı haklara dayanarak kabule yanaşamadığından, hiçbir şey kanıtlanmış olmadı. Üstelik de dogmalarınızın karşılaştırılmasından, daha büyük, yeni güçlükler çıktı: Çünkü bu dogmaların gösterdiği açık ya da ufak tefek değişiklikler arasından, gelişmelerinde birbirine benzeyen bir temel, ortak bir taslak bulunduğunu görünce, hepiniz bunu ilk bulanın kendiniz olduğunuzu, bunların ilk önce, kendinize bildirildiğini ileri sürerek; birbirinize, hırsızlık, düzencilik damgası vurdunuz. Bundan da çok dikenli bir konu, dinsel düşüncelerin budundan buduna geçmesi konusu doğdu.

"Güçlüğü bir kat daha artırmak için, inceleyip anlamaya da kalkıştığınız bu düşüncelerin hepinize karmakarışık, dahası acayip geldiği, duyularınızın kavrayamadığı temellere dayandıkları görüldü. Sonunda, kanıtlarla dayanarak doğrulama olanağınız bulunmayan bu düşünceleri, siz de yalnızca atalarınızdan gelen yankılar diye kabul ettiniz; bundan da ayrı bir sorun, yani kavramak için sizinkilerden başka olanakları olmadığı halde atalarınıza da bu düşüncelerin nasıl gelebildiği sorunu çıkıyor. Öyle ki, bir yandan bu düşüncelerin geliş sırasının bilinmemesi, bir yandan da akılda doğuşlarıyla yaşayışlarının bir giz olarak kalması, din bilgisiyle ilgili inançlarınızın yapısını, karışık bir fizikötesi ve tarih sorununa çeviriyor…

"Bununla birlikte, nasıl ki en mecazi, en düşlemsel düşüncelerin, doğada herhangi bir maddesel örneği, bir nedeni varsa, ne denli acayip olurlarsa olsunlar, bu inançların da herhangi bir başlangıcı bulunduğu için,

bu başlangıca gitmeli, bu örneği bulup çıkarmalıyız. Tek sözcükle, bunca düzenin temelini yapan Tanrılık, ruh, bütün o maddesiz varlıklar gibi şimdi pek karanlık bulduğumuz düşüncelerin insan kavrayışına nereden geldiğini öğrenmeli; bunların tarih sırası ve kollara ayrılışları boyunca aralarında beliren yakınlıkları, geçirdikleri değişiklikleri ortaya koymalıyız. İçinizde bu konular üzerinde uğraşmış kimseler varsa, çıksınlar da ulusların karşısında, onların kanılarındaki karanlığı dağıtmaya çalışsınlar."

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

Din düşüncelerinin doğuşu ve bunların arasındaki bağlılık

Bu sözler üzerine, başka başka sancaklardan olan insanların hemen o anda bir araya gelmesinden çıkan ve hiçbir sancak dikmeyen yeni bir grup, alana doğru ilerledi. Üyelerinden biri söz alarak dedi ki:

"Ey apaçıklığın, gerçeğin dostu olan Yasa Yapıcı!

"Görüştüğümüz konunun bir yığın bulutla örtülü oluşuna şaşmamalı. Çünkü şimdiye dek insan düşüncesi, bu konunun kendisine özgü güçlüklerinden başka, bir de ikinci derecedeki engellerle karşılaşıp durmuştur. Bütün dizgelerin hoşgörmezliği de bu konu üzerinde her türlü özgür çalışmayı, her türlü tartışmayı yasaklamıştır; ama artık bu konunun gelişmesine yol verildiği için, uzun araştırmaların temelsiz ve boş düşüncelerden kurtulmuş zekâlara öğrettiği akla en uygun gelen şeyi bütün açıklığıyla ortaya koyup, bunu kamunun yargılamasına bırakacağız. Bunu ileri sürüşümüz, zorla inandırmak savıyla değil, yeni ışıklara, daha çok aydınlanmaya yol açmak içindir.

"Budunların bilginleri, eğitmenleri! Sizin de bildiğiniz gibi, doğa, doğanın başlangıcı, öğretmekte olduğunuz dogmaların tarihi, koyu karanlıklarla örtülüdür; bunlar zorla, baskıyla kabul ettirilmiş, eğitimle aşılanmış, görenekle tutunmuşlardır. Dikkatsizlik ve alışkanlık yüzündense, çağdan çağa sürüp geliyor, etkilerini sağlamlaştırıyorlar. Ama deneyim ve düşünmeyle aydınlanan insan, çocukluğunun boş düşüncelerini olgun bir sınavdan geçirirse onlarda zekâsını uyandıran, aklını işleten bir yığın çelişme ve uygunsuzluk bulacaktır.

"İlkin ulusları birbirinden ayıran inançlardaki çelişmelerin ve bunlar arasındaki çeşitliliğin ayrımına vararak, her ulusun kendisine mal ettiği

yanılmazlık karşısında, insanın gözüpekliği artacaktır. Bu ulusların karşılıklı savlarında, kendisine bir silah bularak, Tanrı'dan doğrudan doğruya gelen duyularla aklın, peygamberlerin çelişkilerle dolu yasalarından, hiç de daha az kutlu bir yasa, daha az sağlam bir yol gösterici olmadıklarını anlayacaktır.

"İnsan daha sonra doğrudan doğruya bu yasaların yapısını incelerse, onlardaki Tanrı vergisi yani değişmez ve sonsuz olduğu söylenen yargıların da kişilere, yerlere, zamana göre doğduğunu, bunların birbirlerinden aldıkları ortaklaşa ve benzer bir düşünce temelini diledikleri gibi değiştirdikleri için, tıpkı bir soy sop sırasına göre, birbirlerinden çıktıklarını görecektir.

"İnsan bu düşüncelerin kaynağına gitmeye kalkarsa, bu kaynağı, geçmiş zamanların gecesi, budunların çocukluk çağı, dahası, bu düşüncelerin kendilerini bağlı sandıkları yeryüzünün başlangıcı içinde yitmiş bulur. Geleneklerin masal ülkesiyle kaosun karanlığı içinde barınan bu düşüncelerde, sanki hiçbir yargı yürütmeye olanak bırakmayan çok acayip bir nitelik vardır. Ama yine onlardaki bu nitelik, güçlüğü yenen ilk akıl yürütmeyi de doğuruyor.

Çünkü din bilgisi dizgelerinin önümüze koyduğu acayip olaylar gerçekten olmuşsa, örneğin Hintlilerin, İbranîlerin, Parsîlerin kutlu kitaplarında yazıldığı gibi tek ya da birçok Tanrı'nın beden değişimleri, görünmeleri, görüşmeleri tarihî olaylarsa, o zamanki doğanın bugünkünden büsbütün başka türlü bir doğa olduğunu, o yüzyıllardaki insanlarla hiçbir benzerliği bulunmayan bugünkü insanların, onlarla hiç uğraşmamaları gerektiği kabul edilmelidir.

"Yok, bu acayip olaylar madde evreninde gerçekten olmamışlarsa, bunların kafanın yarattığı şeyler olduğu anlaşılır. Kafanın, bugün bile en olmadık tepkiler verebilen yapısı, tarih içinde bu acayipliklerin ortaya çıkmasını hemen açıklayıverir. Artık bunların imgelemde niçin ve nasıl doğduklarını bilmekten başka yapacak iş kalmaz. Bu acayipliklerle oluşan tabloların konuları dikkatle incelenir, bir araya getirilip düzenledikleri düşünceler çözümlenir, ileri sürdükleri koşullarla olaylar iyice hesaplanırsa, bu ilk durum için doğa yasalarına uygun bir yoruma varılır. Görülür ki bu anlatılan masal türünden şeylerin, dış anlamlarından başka bir de mecazi anlamları vardır.

"Bu sözde olağanüstü olaylar, yalnızca yanlış anlaşılmış ya da yanlış gösterilmiş doğal ve sıradan olaylardır. İnsanların bunları anlatmak için kullandığı mecazlardaki ve ödünçlemelerdeki [istiarelerdeki] karışıklık, sözcüklerin belirginsizliği, dilin eksikliği, yazının yetersizliği gibi insan zekâsına bağlı dış nedenler yüzünden özleri değişmiştir. Örneğin, bütün bu dizgelerde, pek şaşırtıcı roller oynayan bu Tanrıların, öğeler, yeller, durağan yıldızlar, göktaşlarıyla doğanın güçlerinden başka bir şey olmadıkları anlaşılır. Kafayla dilin zorunlu mekanizmaları, bunları kişileştirmiştir; tanrıların yaşayışları, gelenekleri, davranışları da yalnızca bu doğa öğelerinin sürekli devinimleri ve birbirleriyle olan sürekli ilişkileridir. Tanrıların bütün o uydurma tarihi, doğa öğelerinde görünen olayları inceleyen ilk fizikçilerin yaptığı bir açıklamadan başka bir şey değildir. Sıradan insanın anlamaması ya da sonraki kuşakların unutması, bu açıklamaya ters anlam verdirmiştir. Tek sözle; evrenin başlangıcı, Tanrı'nın niteliği, yasalarının bildirilmesi, Tanrı'nın görünmesi konusundaki bütün din bilgisi dogmalarının, gökbilimsel olaylardan kaynaklanan masalları, takımyıldızların sürekli devinimlerinin mecaz ve ödünçlemelerle anlatılmasından başka bir şey olmadığı anlaşılır. Dahası, bugün pek karanlık bulduğumuz Tanrılık düşüncesinin bile ilk örneğinde, evrendeki maddesel güçler düşüncesinden başka bir şey olmadığına inanılacaktır. Evrendeki bu maddesel güçler, tanrı düşüncesinin ilk örneğini oluştururlarken, bunların etkenleri, olaylar nedeniyle, kimi zaman çokluk olarak, kimi zaman da parçaları arasındaki bağlantı ve bütünlük yüzünden, tek bir basit varlık gibi düşünülmüştür; öyle ki, kimi zaman yel, ateş, su, bütün öğeler; kimi zaman güneş, durağan yıldızlar, gezegenler ve bunların etkileri; kimi zaman görünen evrenin maddesi; bütün evren; kimi zaman akıl, devinim, uzam [mekân], zaman gibi mecazi ve fizikötesi özellikler, bu "tanrı" denen varlık sayılmışlardır. Hep şu sonuca varılıyor ki, Tanrılık düşüncesi, hiçbir zaman görünmez varlıkların mucizeli bir vahyi değil, zihnin doğal bir ürünü, insan zekâsının bir üretimidir. Tanrılık düşüncesi, insan zekâsının madde evreni ve madde evreninin etkenleri üzerinde edindiği bilgide olagelen değişikliklerin etkisi altında kalmış; insan zekâsı ilerledikçe o da ardı sıra gitmiştir.

"Evet, uluslar boş yere mezheplerini gökten gelen vahiylere bağlıyorlar. Onların dogmaları, boş yere, doğaüstü bir ilk durum yaşanmış olduğunu ileri sürüyor: en önce, insanların başlangıçtaki barbarlığını

gösteren kendi anıtları, bütün bu savları yalanlıyor. Bundan başka bugünün reddedilemeyen bir olayı, geçmişin belirsiz, kuşkulu olaylarını kökünden yıkıyor; insanın yalnızca kendi duyularının aracılığıyla düşünceler edinmesi ve almasından apaçık olarak şu çıkar: Kendisine deneyim ve duyumlardan başka bir kaynak yükümleyen her kavram, daha sonra yapılmış olan bir düşüncenin yanlışlığa sapmış olan bir tasarısıdır. Böyle olduğuna göre, Tanrı'nın davranışına, evrenin başlangıcından yana kutlu dizgelere düşünerek bir göz atmak, onların her sözcüğünde, her düşüncesinde, çok sonraları ortaya çıkan bir durumun payı bulunduğunu göstermeye yeter. Bu çelişmelerden güç alan akıl, doğal düzen içinde kanıtını bulmayan her şeyi reddeder. Ancak gerçeklerle bağdaşan tarihsel dizgeyi doğru diye kabul ederek kendi dizgesini kurar ve güvenle der ki:

"Bir ulus, başka bir ulusun, eskiden uydurulmuş dogmalarını almazdan; bir kuşak, gerideki kuşağın edindiği düşüncelerin mirasına konmazdan önce; bütün bu katışık dizgelerin hiçbiri yeryüzünde yoktu. İlk insanlar, her türlü bilginin acemisi, her türlü olayın gerisindeki doğanın çocukları olarak herhangi bir düşünceye sahip olmaksızın dünyaya geldiler: Ne skolastik kavgalardan çıkan dogmalar; ne daha sonraları doğacak geleneklerle sanatların üzerine kurulmuş ayinler; ne ortaya çıkması tutkuların gelişmesine bağlı inançlar; ne bir dilin olmasını ve henüz daha var olunmayan bir topluluk durumunu gerektiren yasalar; ne bütün özellikleri sonunda maddesel şeylere, bütün davranışları baskıcı ve acımasız bir hükümet biçimine varan Tanrılık; ne de duyularla yakalanamayacağı söylendiği halde, zihnin kendilerini kavraması için başka hiçbir yol bulunmayan ruh ve bütün o fizikötesi varlıklar… Bütün bu sonuçlara ulaşmak için, hazırlayıcı olayların zorunlu çemberinden geçilmesi; ağır ağır yinelenen deneyimlerin, hiçbir bilgisi olmayan insana organlarını kullanmayı öğretmesi; birbiri ardı sıra gelen kuşakların birikmiş deneyimleriyle yaşama araçlarının bulunup yetkinleştirilmesi; ilkel gereksinmeler zincirinden kurtulan zekânın, düşünceleri karşılaştırma, akıl yürütme, mecazi ilişkileri kavrama gibi çok karışık bir sanata yükselmesi gerekmişti.

I. Tanrı kavramının kaynağı: Doğanın öğelerine ve fizik güçlerine tapınış mezhebi.

"Ancak bu engelleri aşıp tarihin karanlıklarında uzun bir yol gittikten sonradır ki insan, kendisini çevreleyen koşullardan yana düşüncelere dalarak, kendi istemine bağlı olmayan ve kendisininkilerden üstün güçlerin buyruğu altında bulunduğunu anlamaya başladı. Güneş, kendisini aydınlatıyor, ısıtıyordu; ateş yakıyor, gök gürlemesi ürkütüyor, su boğuyor, yel yerinden oynatıyordu. Bütün varlıkların, onun üzerinde karşı gelinmez ve güçlü bir etkisi vardı. Uzun zaman, hiç düşünmeden davrandı; nedenini araştırmaksızın bu etkiyi duydu. Ama bunun ne olduğunu anlamak istediği anda şaşkına döndü. Bu ilk düşünmenin verdiği şaşkınlıktan sonra, kendisini bilimsel merakın düşlemlerine kaptırarak, bir sürü düşünce yürüttü.

"İlkin, doğa öğelerinin kendi üzerindeki etkilerine bakınca, buradan; kendisi için bir zayıflık, bir bağımlılık; onlar için de bir güç, bir üstünlük düşüncesi çıktığı sonucuna vardı. Bu güçlü olma düşüncesi de her türlü Tanrılık düşüncesinin ilk ve temelli örneği oldu.

"Bir ikincisi de doğal varlıklar, etkileriyle onda tatlı ya da acı, iyi ya da kötü duyumlar uyandırıyorlardı; yapısının doğal bir sonucu olarak bu varlıklar için sevgi ya da tiksinti duydu; onlarla karşılaşmayı istedi ya da karşılaşmaktan korktu; korku ya da umut, her türlü din düşüncesinin ilkesi oldu.

"Sonra her şeyi karşılaştırma yoluyla yargılayıp, kendisinde olduğu gibi, bu varlıklarda da kendiliğinden bir devinim görünce, bunda kendisindeki gibi bir istem, bir zekâ bulunduğunu varsaydı. Bundan da karşılaştırma yoluyla, kanıta dayanan yeni bir sonuca vardı: türdeşlerine karşı kimi davranışlarının, onların duygularını dilediği gibi değiştirmeye, tutacakları yolu çizmeye yaradığını görerek, bu davranışları evrenin güçlü varlıklarına karşı da kullandı. Kendi kendisine, "Benden güçlü bir türdeşim bana kötülük etmek isteyince, onun önünde alçalıyorum; kendisine yalvarmam da onu yatıştırmaya yarıyor. Beni yok eden güçlü varlıklara da dilekte bulunurum; yellerin, durağan yıldızların, suların cinlerine yalvarırım; onlar da beni dinlerler; kötülükleri benden uzaklaştırmaları, ellerinde tuttukları nimetleri bana vermeleri için onlara yüz sürerim; gözyaşlarımla kendimi acındırırım, armağanlarımla onları yumuşatırım; böylece esenliğe çıkarım" dedi.

"Aklının çocukluk çağında bulunan sıradan insan, güneşle, ayla konuştu. Doğanın büyük etkenlerini, kendi ruhuna ve kendi tutkularına göre eyleme geçirdi. Boş temeller, boş tapınmalarla, onların şaşmaz yasalarını değiştireceğini sandı; ne uğursuz yanılma! Taşa yukarıya çıkması, suya yükselmesi, dağlara yer değiştirmeleri için yakardı. Gerçek yeryüzünün yerine görülmedik bir yeryüzü koyarak ruhuna korkuluk ve soyuna işkence olacak düşünsel varlıklar yarattı.

"Böylece din ve Tanrı düşünceleri, bütün öteki düşünceler gibi bir takım doğal nesnelerden doğdular; insanın kafasında da, onun gittikçe artan bilgilerinin, yaşayış koşullarının, gereksinmelerinin, duyumlarının ürünü oldular.

"İmdi; Tanrılık düşüncelerinin ilk örneklerinin fiziksel varlıklar olmaları dolayısıyla Tanrılık da önceleri eyleminin gözüktüğü nesneler gibi değişik ve çok oldu. Öyle ki her varlık bir güç, bir ruh sayılıyordu; evren de ilk insanlara göre sayısız tanrıyla doluydu.

"Tanrılık düşüncelerini insan yüreğinin duygulanmaları ortaya çıkardığından, bu düşünceler, insanın haz ve elem, sevgi ya da hınç duyguları üzerinde yaptığı bir sınıflamaya göre, birbirinden ayrıldılar. Doğanın güçleri, tanrılar, ruhlar da iyilik ya da kötülük eden, iyi ya da kötü diye ikiye bölündü. Bu yüzden, bütün din dizgelerinde, bu iki özellik genelleşti.

"Genel olarak bulucularının içinde yaşadığı koşullara benzeyen bu düşünceler, uzun zaman kaba ve karışık bir durumda kaldılar. Korularda dolaşan, gereksinmelerin pençesinde hiçbir olanağı bulunmayan yabanıl insanların, akıl yürütmek, ilişkiler kurmak için boş zamanları yoktu; duyguları, hazlardan daha çok, elemlerin etkisi altında bulunduğundan, en çok alışık oldukları duygu, korku; Tanrı bilgileriyse, dehşetti. Dinleri, kendileri gibi açgözlü ve yabanıl olarak tasarladıkları varlıklara verilen birkaç kurbanla, esenliğe çıkmak için birkaç tapınıştan başka bir şey değildi. Yaşadıkları bağımsız ve eşit durum içinde hiç kimse, kendisi gibi yoksul, söz dinlemeyen tanrıların yanında aracılık etmeye kalkışmıyordu. Kimsenin verecek pek bir şeyi bulunmadığından, ne din adamı diye bir asalak, ne kurban diye bir vergi, ne de mihrap diye bir saltanat vardı. Birbirine karışan ahlakla dogma, insanın kendisini koruyup gözetmesinden başka bir şey değildi. Din, insanların birbirleriyle ilişkileri üzerinde hiçbir

etkisi olmayan bir öznel düşünce, yalnızca doğanın görünen güçlerine karşı gösterilen boş bir saygıydı.

"Tanrılık kavramının ilk ve zorunlu başlangıcı, işte böyle olmuştur."

Söylevci, yabanıl uluslara dönerek, "Başkalarından uydurma ve yabancı düşünceler almamış insanlar! Size soruyoruz; bunlardan başka kanılara vardınızsa söyleyin. Bilginler! Siz de söyleyin, bütün eski anıtlar bunu göstermiyor mu?" diye sordu.

II. İkinci dizge. Yıldızlara tapınış mezhebi

"Ama yine bu anıtlar, bundan sonra daha yöntemli ve daha karışık bir dizgeyi, bütün yıldızlara tapınış dizgesini önümüze koyuyor. Bu yıldızlara, kimi zaman doğrudan doğruya, kimi zaman da mecaz ve ödünçlemeler olarak tapılmaktadır. Bu mezhep de, yine insanın doğa konusundaki bilgilerinin bir sonucu oluşmuş ve doğrudan doğruya topluluk durumundan, yani topluluğun kuruluşuna öğe olarak giren gereksinmelerle sanatlardan çıkmıştır.

"Gerçekten de, insanlar topluluk halinde birleşmeye başladıklarında, kendi yaşama araçlarını genişletip çoğaltmak ve dolayısıyla tarımla uğraşmak, onlarca bir zorunluluk olmuştu; tarımın yapılabilmesi için de havanın gözetlenmesi ve bilinmesi gerekliydi. Doğanın benzer etkinliklerinin zamanı gelince yeniden başlamasının ve gökkubbedeki benzer olayların iyiden iyiye bilinmesi gerekliydi; yıldaki mevsim ve ayların sürelerini ve birbiri ardı sıra gelişlerini bir düzene koymak gerekliydi. Bu bakımdan, önce yörüngesindeki dönüşü sırasında her türlü yaratmanın ilk ve yüce etkeni olarak görünen güneşin, sonra evreleri ve eski biçime dönüşleriyle zamanı düzenleyen ve bölen ayın, sonra da ufukta ve gece yarımküresinde görünmeleri ve silinmeleriyle en küçük ve önemsiz bölünüşleri oluşturan yıldızların ve gezegenlerin bile yürüyüşlerini bilmek bir gereksinme olmuştu. Bundan sonra tam bir gökbilim dizgesi kurmak, bir takvim yapmak zorunda kalındı. Bu çalışmaysa hemen kendiliğinden, üstün ve güdücü güçler hakkında yeni bir görüş biçimi ortaya koydu. Toprağın ürün vermesiyle gökteki varlıklar arasındaki değişmez ve düzenli ilişkiyi; her bitkinin gövermesi, büyümesi ve kurumasıyla aynı yıldızın ya da aynı yıldız kümesinin görünmesi, en yüksek yerine varması ve batması arasındaki bağlantıyı; tek sözle, bitkilerin yetişmesindeki canlılık ya da

gevşekliğin, göğün etkileriyle ilgili olduğunu gözlemleyen insanlar, gökteki bu üstün varlıkların, yeryüzündeki cisimler üzerinde bir güce, bir etkiye sahip oldukları düşüncesine vardılar. Bolluğu ya da kıtlığı ellerinde tutan yıldızların da güçler, melekler, ruhlar, iyilik ve kötülük eden tanrılar olduğu sanıldı.

"Topluluk durumu, konumlara, işlere, koşullara göre bir rütbe sırası koymuş bulunduğundan, insanlar karşılaştırma yoluyla kanıtlara dayanan sonuçlara varmayı sürdürerek, yeni kavramlarını Tanrı konusundaki bilgilerine de soktular. Bundan da, aşamalı Tanrılık gibi karışık bir düşünce dizgesi çıktı. Bu dizgede, güneş birinci tanrı; bir askeri önder, bir siyasal kral oldu. Ay, onun eşi bir kraliçeydi. Gezegenler, hizmetçi, haberci, elçiydiler. Sayısız yıldızsa bir budun, bir kahramanlar ordusu, subaylarının buyruğu altında yeryüzünü yönetmekle görevlendirilmiş periler sayıldı. Bunlardan her birine etkili oluşlarına, birbirleriyle olan ilişkilerine göre adlar, görevler ve özellikler yüklendi. Dahası, aldıkları adın türüne göre, kendilerine dişilik ve erkeklik nitelikleri verildi.

"Topluluk durumu, karışık yöntemler ve gelenekler ortaya koyduğu için de, din de buna uyarak; karışık yöntemler ve gelenekler çıkardı. Önceleri özel ve sıradan olan ayinler sonraları genelleşti, resmî bir biçim aldı. Dinsel armağanlar daha zenginleşti, daha çoğaldı. Tapınışlar daha sıkı kurallara bağlandı.

Toplanma yerleri, yakarma yerleri, tapınaklar yapıldı. Bunları yönetmek üzere memurlar, din adamları başlar, keşişler atandı. Tapınış için belli zamanlar, kurallar konuldu. Böylelikle din, uygar bir iş, siyasal bir bağ oldu; ama bu gelişmelerle dinin başlangıçtaki ilkeleri hiç değiştirilmedi. Tanrı düşüncesi hep iyilik ve kötülük eden, yani haz ya da elem duyumları veren maddi varlıklar kavramı olarak kaldı. Bu varlıkların yasalarını ya da davranış biçimlerini bilmek de dogma oldu; erdem ve yerginlik, bu yasalara uyup uymamakla ölçüldü. İlk basitliğinde kalan ahlak, yaşamın korunmasına ve insanın kendisiyle türdeşlerinin gönencine yarayan çok ince bir davranış biçimi oldu.

"Bize bu dizgenin ne zaman çıktığı sorulursa, doğrudan doğruya gökbilim anıtlarına dayanarak, kesinlikle, ondaki ilkelerin, on beş bin yıldan daha eski bir tarihi olduğu karşılığını veririz. Yine bu dizgenin hangi budunda çıkmış olduğu da sorulursa, aynı anıtların, onu, herkesin üzerinde

birleştiği söylentilere uygun olarak, Mısır'daki eski ilkel budunlara mal ettiklerini söyleyeceğiz. Mısır'da bu dizgeyi doğuran bütün doğa koşulları bir araya gelmişti.

"Mısır, hem ekvatorun yağmurlarından hem de kuzeyin sisinden bol bol payını alan, oğlak dönencesine yakın ve eski dünyanın da merkez noktası olmuş bir bölgedir; burada sağlığa elverişli bir iklim, büyük olmakla birlikte uysal bir ırmak, hüner ve yorgunluğa gerek bırakmayan ve hastalık saçan buharlaşmaya yol açmadan (7) su taşmalarına uğrayan ve en zengin yerlere kadar uzanan iki deniz arasında bulunan verimli bir toprak bulunca akıl, toprağın doğası dolayısıyla çiftçi; her yıl toprağını ölçmek gereksinimi dolayısıyla geometrici; ulaştırma olanaklarının kolaylığı dolayısıyla tüccar ve en sonra da gökyüzünün durumu bakımından gökbilim bilgini olan; Nil boyunda oturan insanın herkesten önce yabanıl durumdan uygar duruma geçtiğini ve dolayısıyla da uygar insana özgü olan fizik ve ahlak bilgilerine eriştiğini kavrar.

Demek ki yıldızlara tapınmayı gerektiren bu karışık dizge, Nil'in yukarı kıyılarında, zenci ırktan oluşan bir toplumda ortaya çıktı. Bu dizgede, yıldızların toprak ürünlerine ve tarım çalışmalarına olan ilgileri göz önünde tutuluyordu. Doğrudan doğruya yıldızlara ya da onların doğal özelliklerine tapmakla nitelenen bu ilk din, insan zekâsı için basit bir ilerleme olmuştur. Ama biraz sonra, cisimlerin sayısızlığı, birbirleriyle ilişkilerinin ve karşılıklı etkilerinin çokluğu, bunları temsil eden işaretlerle düşünceleri içinden çıkılmaz bir duruma soktuğundan, bu din de, sonuçları zararlı olduğu denli nedeni de şaşırtıcı olan bir karışıklık ortaya çıkardı.

III. Üçüncü dizge. Simgelere tapınış ya da putataparlık

"Çiftçi bir budun, yıldızlara dikkatli bir gözle baktığı her yerde, onları hemen teker teker ya da kümeler olarak ayırt etmek; bunları birbirlerine anlatabilmek için de her birine ayrı birer ad vermek gereksinmesini duydu. Bu iş de büyük bir güçlük doğurdu; çünkü bir yandan biçimleri birbirine benzeyen gökteki bu cisimlerin adlandırılabilmeleri için, bunlar hiçbir özellik göstermiyorlardı. Bir yandan da doğuştan yoksul olan dilde, bunca yeni ve fizikötesi düşünceyi anlatacak söz yoktu. Dehanın her zamanki etkeni olan gereksinim, bütün bunları yenmesini bildi. Toprak ürünlerinin her yıl hep aynı zamanda alınması ve bunun yinelenmesiyle, kimi yıldızların doğup batması ve güneşe göre aldıkları durum arasında sürekli

bir bağlantı bulunduğunu, karşılaştırma yoluyla bu temel noktayı fark eden zekâ, yerin ve göğün oluşta birbirine bağlı cisimlerini doğal bir çalışmayla kafasında da birbirine bağladı. Bu cisimleri aynı işaretle göstererek, yıldızlara ve onların oluşturduğu kümelere, yeryüzünde karşılıkları olan cisimlerin adlarını verdi.

"Bunun içindir ki, Teb'de yaşayan Etiyopyalı, ırmağın taşması zamanında görünen yıldızlara, sugelimi ya da taşma yıldızları; saban sürme zamanında görünen yıldızlara, öküz ya da boğa yıldızları; aslanın susuzluktan çölleri bırakıp ırmak kıyılarına geldiği zaman görünen yıldızlara, aslan yıldızları; hasat mevsimindeki yıldızlara, hasatçı el değmemiş ya da başak yıldızları; kuzu ya da oğlak gibi değerli hayvanların doğduğu zaman görünen yıldızlara, kuzu ya da oğlak yıldızları; adlarını vermişti. Tutulan bu ilk yolla, güçlüklerin birinci bölümü yenilmiş oldu.

"Öte yandan da insan, çevresindeki varlıklarda her türe özgü ayırıcı özellikler bulunduğunu anlamıştı. Bunun üzerine ilk iş olarak, bu varlıklara, ayırt edilebilmeleri için özelliklerine göre adlar verdi. İkinci iş olarak da düşüncelerini genelleştirmek gibi ustaca bir olanağa ulaşıp, önceden bulduğu bu adı aynı özellikleri, aynı ya da benzer etmenleri olan her şeye vererek, dilini sürekli mecaz ve ödünçlemelerle zenginleştirdi.

"Yine o Etiyopyalı, suların taşmaya başlamasıyla Nil'in kaynağına doğru çok güzel bir yıldızın doğuşunun hep aynı zamana rastladığını görünce, sanki suların baskısından korunsun diye çiftçiye haber veren bu yıldızın devinimini, havlamasıyla bir tehlike bildiren hayvanın davranışıyla karşılaştırarak, ona köpek ya da havlayan (sirius) adlarını verdi. Aynı biçimde, güneşin, yörüngesinin doruk noktasına dek çıktıktan sonra, yengeç ya da seretan gibi gerileye gerileye ve yan yan giderek eski yerine döndüğü zaman görünen yıldızlara yengeç ya da seretan yıldızları; güneşin, kayaların tepesine tırmanmaktan hoşlanan hayvanın devinimine öykünür gibi göğün en yüksek yerine, güneş saatinin milinin (gnomon horaire) doruğuna vardığında görünen yıldızlara, yabanıl teke (oğlak) yıldızları; geceyle gündüzün eşit olup tartı gibi denk geldiği zaman görünen yıldızlara, terazi yıldızları; akrep zehiri gibi yakıcı bir buğu getiren düzenli yeller estiği zaman görünen yıldızlara da akrep yıldızları adlarını verdi. Yine böylece yıldız ve gezegen yörüngelerinin düşlemsel çizgilerini de halka ya da yılan diye adlandırdı. Yıldızları da, teker teker ya da kümeler halinde tasarlanan

gezegenleri de adlandırmanın genel kolaylığı işte böylece bulunmuş oldu. Bu da her ulusun bu yıldızlarla kendi iklimindeki, kendi toprağındaki maddeler ve tarım işleri arasında bulduğu benzerliklere, onların toprak işleriyle olan ilgilerine göre yapıldı.

"Bu yoldan gidiş, yeryüzündeki sıradan varlıklarla göklerin güçlü ve üstün varlıklarının birleşmesi sonucunu verdi. Bu birleşme, dilin yapısı ve zekânın mekanizmasıyla da, her gün daha da çok güçlendi. Hiç de aykırı düşmeyen bir mecazla, boğa, yeryüzüne bereket tohumları saçıyor (ilkyazda); bitkilerin canlanıp bollaşmasını sağlıyor (onları besliyor). Kuzu (ya da koç), kış mevsiminin kötülük eden cinlerinden gökleri temizliyor; yeryüzünü yılandan koruyor (nemli mevsimin simgesi); iyiliğin egemen olmasını sağlıyor (çeşitli zevkler mevsimi olan yaz). Akrep, yeryüzüne zehrini akıtarak hastalıklar, ölüm saçıyor, vb." deniliyor ve daha bunlara benzeyen birçok sonuç çıkarılıyordu.

"Herkesin anladığı bu dil, önceleri hiçbir zararı görülmeksizin yaşadı; ama bir zaman sonra takvim yapılınca, gökyüzünü gözetlemeye artık gereksinmesi kalmayan halk, bu adların konulmasındaki nedenleri unuttu. Bu adların her günkü yaşamda kullanılan simgeleri de, akıl ve kavrayış için uğursuz, tehlikeli bir şey oldu. Simgelerle, bunların asıllarını gösteren düşünleri birleştirmeye alışkın olan zekâ, sonunda her ikisini de birbirine karıştırdı; o zaman insan düşüncesinin göklere çıkarmış olduğu bu aynı hayvanlar, yeniden yeryüzüne indiler. Ama geri dönerken, yıldızların kılığına girerek, onların özelliklerini de edinmeye kalktılar; hem de bu özellikleri, kendilerini yaratan insanlara zorla kabul ettirdiler. Bunun üzerine halk, tanrılarını, yanı başında bulduğunu sanarak onlara daha kolaylıkla yakardı. Göğün koçundan beklediği gücü, artık sürüsündeki koçun göstermesini istedi. Doğaya zehrini hiç yaymasın diye, akrebe yalvardı. Denizdeki yengece, çamur içindeki böceğe, ırmaktaki balığa tapındı. Böyle birtakım yanlış ama zincirleme giden karşılaştırmalar yüzünden, birbirine bağlı saçmaların belirlemesinde kendini yitirdi.

"Hayvanlara tapınmayı gerektiren bu eski ve garip mezhep, işte böyle doğdu. En değersiz hayvanlara bile Tanrılık özelliğini verdiren, düşüncelerin bu gelişmesidir. Nil kıyılarından çıkarak ticaretle, savaşla, fetihlerle, ülkeden ülkeye, bütün yeryüzüne yayılan bu çok geniş, çok karışık, çok ince din bilgisi dizgesi, işte böyle ortaya çıktı. Zamanın,

koşulların, temelsiz ve boş düşüncelerin değişikliğe uğrattığı bu dizge, bugün de yüzlerce budunda açıkça görülüyor; onu yerip geri çeviren budunların din bilgilerinde bile, gizli, örtülü bir temel olarak yaşıyor."

Bunun üzerine, toplulukların birçoğundan mırıltılar çıktığı işitilince, söylevci, "Sorun, işte budur" diye sözünü sürdürdü, "Afrikalı budunlar! Örneğin, sizin o tahta parçalarına, çakıl taşlarına, hayvanlara, bitkilere, tılsımlara tapınmanız, işte hep bundan ileri geliyor. Atalarınız bunlara, içlerinde yıldızların güçlerinin saklı olduğu muskalar gözüyle bakmasalardı, bunların karşısında boyun eğmek deliliğini göstermezlerdi. Tatar ulusları! Şamanlarınızın büyülü cüppelerine takıştırdığı bütün o bir yığın hayvan, o heykelcikler, işte bundan çıktı. Yabanıl ulusların gizemli, kutlu törenlerle derilerine dağladıkları kuş, yılan resimlerinin aslı da, yine budur. Hintliler! Siz, boşuna, gizemlere bürünmektesiniz; tanrınız Vişnu'nun atmacası, Mısır'daki binlerce güneş simgesinden biridir. Bir Tanrı'yı, balık, yaban domuzu, aslan, kaplumbağa olarak bedenleştirmeniz ve onun bütün o şaşırtıcı serüvenleri, sırasıyla, on iki hayvanın takımyıldızlarından geçerken, bu hayvanların kılığına girip, onların gökbilimdeki görevlerini de gördüğüne inanılan güneşin kılık değiştirmelerinden başka bir şey değildir.

Japonlar! Sizin yeryüzü yumurtasını kıran boğanız da, eskiden ilkyazda, geceyle günümüzün denk gelmesini sağlamakla yaratma çağını açan göğün boğasıdır. Ey Yahudi hahamları! Atalarınızın altın buzağı diye tapındıkları şey, eski Mısırlıların tapındıkları Apis öküzünün ta kendisidir. Ey Zaratustra'nın çocukları! Mitra'yı betimleyen ayinlerde kurban diye keserek bereketli kanını dünyaya akıttığınız boğanız, yine bu Apis öküzüdür. Ey Hıristiyanlar! Havanın simgesi olan kanatlarıyla şu Apocalypse öküzünün de aslı, bundan başka bir şey değildir. Mitra boğası gibi, yeryüzünün esenliği için kurban edilen o Tanrı kuzunuz da, göğün koç takımyıldızına varan güneştir. Onun, bir süre sonra, geceyle gündüzü denk getirerek yeryüzünü kötülüğün elinden, yani yılan takımyıldızından kurtardığına inanılmıştır. Kışın anası olan bu koca karayılan, kendilerinden ders aldığınız Pers'lerdeki Ehriman'ın ya da Şeytan'ın simgesidir. Evet, önlemsiz çabanızla putataparları, kendilerinin yarattığı cehennemin işkencelerine, boşuna mahkûm ediyorsunuz. Dizgenizin bütün temeli, güneşe tapınmaktan başka bir şey değildir. Siz, o güneşin özelliklerini, en yüksek tuttuğunuz varlıkta topladınız. Kış gündönümünde, Orus adıyla tıpkı sizin Tanrınız gibi, gök el değmezinin kolları arasında doğup, soğuk

mevsimi denli karanlık, yoksul, kıtlık içinde bir çocukluk çağı geçiren, hep o güneştir. Havadaki acımasızlarla Tayfun'un işkencelerine uğrayarak, ölüme yargılandıktan, karanlık bir mezara - gökyüzünün kış mevsimindeki simgesi - kapatıldıktan sonra, göklerin altından en yüksek noktaya doğru yükselip, yıkıcı şeytanlarla devleri yenerek, yeniden canlanan Osiris, yine o güneş'tir.

"Papazlar! Siz mırıldanadurun. Bütün bedeninizde, o güneşin işaretlerini taşıyorsunuz: Başınızın tepesindeki yuvarlak tıraşınız, güneşin çemberidir; ayinlerde boynunuza koyduğunuz atkı, güneşin dolaştığı takımyıldızlar kuşağıdır; tespihleriniz, durağan yıldızlarla gezegenlerin simgesidir. Din başkanları, baş keşişler! ayinlerde giydiğiniz taç, asanız, cüppeniz, hep Osiris'inkilerdir. Anlamadan gizemini övdüğünüz put, Separis'in putudur. Mısırlı keşişlerin, kendi elleriyle, düşlemsel bir yeryüzü taslağına göre çizdikleri bu put, Medarlardan ve gece-gündüz eşitliklerinden geçerek, yeniden canlanmanın, ileriki yaşamın simgesi olmaktaydı. Çünkü o, ruhların göklere geçtiği, boynuz ve fildişinden kapıları açıyordu."

Bu sözler üzerine, bütün toplulukların bilginleri şaşarak birbirlerine bakıştılar. Ama kimsenin sesi çıkmayınca, söylevci sözlerini sürdürdü:

"Başlıca üç neden, düşünceler arasındaki bu benzerliği kolaylaştırdı; ilkin, yeni doğan dilin cisimler arasındaki ilişkileri göstermek için kullanmak zorunda kaldığı mecazi sözcükler; daha sonra, bu sözcüklerin özel anlamlar yerine genel anlamlar, maddesel anlamlar yerine manevi anlamlar kazanmaları yüzünden ikiz ve eş anlamlılarının bulunması, bir yığın karışıklığa yol açtı.

"Önceleri, güneş on iki hayvanı alt ediyor, onların hakkından geliyor, denildiği için; sonradan, güneşin bu on iki hayvanı öldürdüğü, yendiği, onlara boyun eğdirdiği sanıldı. Herkül'ün yaşama masalı da, bundan çıktı.

"Güneş; çalışma, ekim, hasat zamanlarını düzenliyor; mevsimleri, işleri bölüştürüyor; iklimleri dolaşıyor, yeryüzünü egemenliği altında tutuyor gibi sözler söylendiği için, ona, Yasa Yapan bir kral, ülkeler fetheden bir savaşçı gözüyle bakıldı. Osiris'in, Baküs'ün ve benzerlerinin masalı da, böylelikle ortaya çıktı.

"Bir gezegen, takımyıldızlardan birine giriyor denildiği için, bu birleşmeye bir evlenme, bir zina biçimi ve anlamı verildi. Gözden silindikten sonra, yeniden doğup yükseldiği için, gezegen saklandı, gömüldü denilmiş olmasından da, ölü, yeniden canlandı, gökten kaldırıldı gibi sözler çıktı.

"Benzerliği doğuran bir ikinci neden de, başlangıçta düşünceleri anlatmak üzere kullanılan maddi biçimler olmuştur. İnsan zekâsının ilk buluşu, hiyeroglif ya da kutlu harfler adındaki bu maddesel biçimlerdir. Böylece, su baskınını ve bundan korunma gereksinmesini bildirmek için, bir kayık, bir Argo gemisi; yeli göstermek için, bir kuş kanadı; ayları, mevsimleri ayırt etmek için, o zamanlarda görülen geçici bir kuş, bir böcek, bir hayvan; kışı anlatmak için, nemli yerlerden hoşlanan domuz ve yılan resimleri yapılmıştır. Bu resimlerin bir araya gelişlerinden de sözcüklere, tümcelere uygun anlamlar çıkıyordu. Ama bu anlamların değişmez, belirli olmaması ve biçimlerin sayısıyla bir bir araya getirilmelerinden yapılan düzenlemelerin aşırı derecede çoğalıp belleğe ağır gelmesi, önce karışıklıklara, yanlış yorumlara yol açtı. Arkasından, insan dehası, sayısı pek çok olmayan seslere birer işaret vermek ve düşünceleri toptan biçimlendirmek yerine, tek bir sözü biçimlendirmek gibi daha kolay bir hüner bulunca, alfabe yazısı, hiyeroglif biçimlerini ortadan kaldırdı.

Bu hiyeroglif biçimlerinin günden güne unutulan anlamları da, uydurmalara, belirsizliklere, yanlışlara yol açtı.

"Bir üçüncü benzeme nedeni de, eski devletlerin iç düzeninden çıkmıştır. Budunlar, kendilerini tarıma vermeye başlayınca, bir çiftçi takviminin yapılması sürekli gökbilim gözlemleri yapmayı gerektirdiğinden, birkaç adamın bu işle görevlendirilmesi zorunluğu doğdu. Bu adamlar, bazı yıldızların doğup batmasını gözlemleyecekler; suların taşmasını, bazı yelleri, yağmur mevsimini, her türlü tohumun ekileceği zamanı bildireceklerdi. Bu görevlerinden dolayı, kendilerine kaba işler verilmedi; onların geçimlerini de topluluk üstlendi. Yalnızca gözlemle uğraştıkları bu durum içinde, doğanın büyük olaylarını kavramakta; birçok doğa olayının gizlerini bulmakta gecikmediler; durağan yıldızları, gezegenlerin dolaşmasını; onların doğup batmalarıyla toprağın ürün vermesi ve bitkilerin geçirdiği evreler arasındaki ilgiyi; yemişlerle bitkilerin besleyici ya da hekimliğe elverişli özelliklerini; öğelerin etkilerini ve

birbiriyle olan ilişkilerini öğrendiler. Bu bilgileri yaymak için, ağızdan öğrenmek gibi çetin bir yol tutmaktan başka çare olmadığından, bu adamlar, bilgilerini yalnızca dostlarına, yakınlarına anlattılar. Bu da bütün bilimin, bütün öğretimin birkaç aile içinde toplanmasına yol açtı; bilimi ve öğretimi tekelleri altına alan bu birkaç aile, kamunun zararına, bir ayrılık ruhu, bir sınıf ruhu kazandı. Aynı araştırmaların, aynı çalışmaların, bu değişmeksizin yinelenişi yüzünden, bilgilerdeki ilerleme, doğrusu daha çok hızlandı; ama bu ilerlemeyi kaplayan giz örtüsüyle her gün daha derin karanlıklara gömülen halk, temelsiz ve boş düşüncelere daha çok bağlandı; daha çok köleleşti. İnsanların kimi olağanüstü işler başardıklarını; sanki kendileri yapıyormuş gibi, güneşle ayın tutulacağını bildirdiklerini; hastaları iyileştirdiklerini; yılanları ellerinde tuttuklarını gören halk; bunların gökteki güçlü varlıklarla ilgileri olduğunu sandı. Gökteki güçlü varlıkların iyiliklerini elde etmek ya da kötülüklerinden sakınmak için de, bu adamları kendisinin aracıları, elçileri saydı. Böylelikle, devletlerin içinde, bütün erki kendilerinde toplayan, yalancı, ikiyüzlü insanların kurduğu dine aykırı birleşmeler ortaya çıktı. Hem gökbilim bilgini hem din bilgini hem fizikçi hem hekim hem büyücü hem tanrıların elçisi hem budunların bilicisi hem kralların rakibi ya da suç ortağı olan bu keşişler de din adı altında, ulusları bugüne dek ezen bir gizem egemenliği, bir öğretim tekeli kurdular…"

Bunun üzerine, bütün öbeklerin keşişleri, söylevcinin sözünü kestiler. Bağırıp çağırarak onu, inançsızlık, dinsizlik ve küfürle suçladılar; konuşmasını önlemek istediler. Ama Yasa Yapan, bunun yalnızca tarihsel olayların bir yorumlanması olduğunu; bu olaylar asılsız ya da uydurmaysa, kolaylıkla yalanlanabileceğini; yalanlanıncaya değin de, her türlü inanç özgürce söylenmezse gerçeğin ortaya çıkarılamayacağını anlatınca, söylevci sözlerini sürdürdü:

"İmdi bütün bu nedenlerden, bütün bu birbirini tutmayan düşüncelerin çağrışımından, din bilgisinde, ahlakta, geleneklerde bir yığın karışıklık belirdi. Başlangıçta her hayvan bir yıldızı gösterdiği için, sonunda öyle oldu ki, eğilimleri, sevgileri, tiksinmeleriyle hayvanların bütün özellikleri de tanrılara geçti; tanrıların bu yolda davrandıkları düşüncesine varıldı; böylece, tanrı İknemun, tanrı Timsah'la savaştı; tanrı Kurt, tanrı Koyun'u yemek istedi; tanrı İbis, tanrı Yılan'ı yuttu. Tanrılık da acayip, kararsız, yırtıcı bir varlık oldu. İşte böyle bir Tanrılık düşüncesi insanın yargıya varma yetisini altüst etti ve onun ahlakını aklıyla birlikte bozdu.

"Her aile, her ulus, mezheplerinin ruhuna göre, bir yıldızı, bir takımyıldızı kendisinin kutlu koruyucusu saydığından, simge hayvanın sevgileri ve tiksinmeleri, o mezhepteki insanlara da geçti. Tanrı Köpek'e inananlar, tanrı Kurt'a inananların düşmanı oldular; tanrı Öküz'e tapanlar, öküz yiyenlerden tiksinti duydular. Böylece din, hınçlara, kavgalara yol açan bir etken, saçmalarla boş düşüncelerin mantıksız bir nedeni durumuna geldi.

"Öte yandan da, hayvan-yıldızların adları, hep o kutlu koruyuculuk yüzünden, budunlara, ülkelere, dağlara, ırmaklara da verildiği için, bunların hepsine tanrı gözüyle bakıldı. Bu da, coğrafyadaki, tarihteki, mitolojideki varlıkların birbirine karışmasına, böylece de bütün geleneklerin altüst olmasına yol açtı.

"Aynı biçimde davrandıkları sanıldığı için, yıldız-tanrılara, insan, kahraman, kral gözüyle bakıldığından, kahramanlarla krallar da, tanrıların davranış biçimlerini örnek edindiler. Onlara öykünerek, savaşçı, fatih kesildiler; acımasızlık ettiler, çalımlandılar, şehvete kapıldılar, tembelleştiler. Din de, kıyıcıların işlediği suçları kutlu saydı; hükümetlerin dayandığı ilkeleri soysuzlaştırdı.

IV. Dördüncü dizge: İlkeler mezhebi ya da ikicilik

"Bununla birlikte, tapınaklarının barış havası ve bolluğu içinde yaşayan keşişler günden güne, bilimde yeni ilerlemelere vardılar. Evrenin dizgesini yavaş yavaş anlamaya başladıkları için, bu dizgedeki etkenlerle sonuçlar üzerinde, sürekli olarak türlü varsayımlar yürüttüler. Bu varsayımların hepsi, ayrı birer tanrıbilim dizgesi oldu.

"En önce, denizci budunların yaptığı seferler ve Asya ile Afrika'daki göçebe kervanları, Kanarya Adaları'ndan Serique'e, Baltık Denizi'nden Nil'in kaynaklarına dek yeryüzünü tanımayı sağladığı için, türlü bölgelerin olaylarını karşılaştırmak da, yeryüzünün yuvarlaklığını ortaya çıkardı; bir kuram oluşmasını sağladı. Bir yıl içindeki bütün doğa etkinliklerinin yaratmak ve yok etmek gibi iki temelli bölümde toplandığı; bu iki bölüm etkinlikten her birinin de, kürenin birçok yerinde, hep aynı gece-gündüz eşitliğinden başlayarak ötekinde bittiği, yani altı ay yazda her şeyin canlanıp çoğaldığı, altı ay kışta da bozulup ölüme döndüğü keşişlerin dikkatini çekti. Bunun üzerine kesişler de Doğada durmadan çarpışan, karşıt

güçler bulunduğu düşüncesine vardılar. Gökkubbeyi bu yönden göz önünde tutarak, onu göstermek için yaptıkları tabloları da, iki parçaya, iki yarımküreye ayırdılar. Böylelikle, yaz göğünde bulunan takımyıldızların, üstün ve doğrudan doğruya bir etkileri; kış göğünde bulunanların ise antipod, çelimsiz bir etkileri bulunduğu kabul edildi. Yaz takımyıldızları, sıcak, parlak, uzun günlü mevsimlere, yemiş ve hasat zamanına rastladığı için, bunların nurlu, bereketli, yaratıcı güçler olduğuna inanıldı. Sonra, maddi anlamdan manevi anlama geçilerek, bunlara bilgi, iyilik, temizlik, erdem melekleri denildi. Kış takımyıldızlarıysa uzun geceler, soğuk sislerle birleştiğinden, karanlık, yıkma, ölüm zebanileri oldular; manevi anlama geçiş de, bunları bilisizlik, kötülük, günah, suç zebanileri durumuna getirdi. Böylelikle gökyüzü iki parçaya, iki topluluğa bölündü; insan düşüncesindeki bu andırış, daha o zamandan, düşlem gücünü şaşırtmaya çok geniş bir yol açıyordu; ama özel bir rastlantı, aldanma ve yanılma aracı olmadıysa bile, bunlara neden olmuştur.

"Gök küresinin, gökbilimci olan keşişlerce çizilen izdüşümünde, dairesel olarak yerleştirilen Zodyak ve takımyıldızların iki yarı parçaları, çapa göre terslemesine, gösterilirdi; yaz yarımküresinin antipodunda bulunan kış yarımküresi de, bu yarımküreye karşıt ve karşılıktı. Yine mecaz yoluyla, bu sözcükler de manevi bir anlam aldığından, karşıt zebanilere başkaldıran düşman denildi. Artık, takımyıldızların gökbilimsel tarihi de siyasal tarihe döndü. Gökyüzü, insanların kurduğu bir devlet durumunu aldı; orada her şey tıpkı yeryüzündeki gibi olup bitmekteydi. İmdi, baskıyla yönetilen devletlerde dediğim dedik bir hükümdar bulunduğuna, güneş de göklerde açıkça hükümdarlık ettiğine göre, ışıklar imparatorluğu olan yaz yarımküresiyle, onun beyaz melekler budunu olan takımyıldızlarının da aydın, akıllı, yaratıcı, iyi bir tanrı kralları vardı. Her başkaldırıcı toplulukta bir baş bulunması gerektiğine göre de, yeraltının keder ve karanlıklar imparatorluğu olan kış göğü ile onun kara cinler, devler ya da iblisler budunu olan yıldızları da bir kötülük zebanisinin egemenliği altına girdiler. Bu kötülük zebanisinin görevi, her budunda en çok sevilen takımyıldıza verildi: Mısır'da bu kötülük zebanisi, önceleri, takımyıldızlar kuşağında, teraziden sonra ilk gelen ve kış takımyıldızlarını uzun zaman egemenliği altında tutan akrepken, sonradan, ayı ya da kutup eşeği oldu. Bu yıldızın egemen olduğu zamanda, yeryüzünü yağmurlar kapladığı için, ona Typhon yani Tufan denildi. Daha sonraları, Pers'te Ehriman adıyla Zaratustra

dizgesinin temelini yapan yılan da, yine budur. Ey Hıristiyanlarla Yahudiler! Sizin Havva'nın (göksel el değmemiş) yılanıyla haç yılanınız da, yine bu yılandır. Bunların ikisi de Danyal peygamberin haber verdiği en eski günlerden bile önce Varolan'ın büyük rakibi, düşmanı Şeytan'ın simgesidir.

"Suriye'de Adonis'in düşmanı olan domuz ya da yaban domuzu, kötülük zebanisi sayıldı; çünkü çamurdan hoşlandığı için, kışın simgesi sayılan domuz, bu ülkede kuzey ayısının özelliklerini taşıyordu. Musa ile Muhammed'in çocukları! İşte bunun içindir ki, Memfis ve Baalbek keşişlerinin kendi güneş tanrılarını öldürdü diye tiksindikleri bu hayvandan, onlara öykünerek siz de tiksindiniz. Hey Hintliler! Sizin o şib-en'inizin ilk örneği de, budur. O, eskiden, Romalı ve Yunanlı kardeşlerinizin de, Pluton'u olmuştu. Adı bile yaratıcılık, üreticilik gücünü anlatan Brahma'nınız, bu yaratıcı tanrınız da Perslilerin Hürmüz'ünden, Mısırlıların Osiris'inden başka bir şey değildir. Bu tanrılara gerçek ya da uydurma özelliklerinin gerektirdiği biçimde tapınıldı.

Tanrıların özellikleri birbirine uymadığı için de tapınma ikiye bölündü. Birincisi iyi tanrıya yapılan sevgi ve sevinç tapınmasıydı; bütün sevinçli dinsel davranışlar, bayramlar, oyunlar, şölenlerle çiçek, süt, bal, güzel kokular armağan etmeler; tek sözle ruhu ve duyuları okşayan her şey, bundan çıktı. Öteki, tersine olarak, kötü tanrıya yapılan korku ve acı tapınmasıydı. Bundan da gözyaşları, dövünme, yas, kendini her şeyden yoksun etme, kanlı adaklar, acımasızca kurban etmeler gibi acı dolu dinsel davranışlar ortaya çıktı.

"Yeryüzündeki varlıkların, türlerine ve iki Tanrı'dan hangisinin takımyıldızı olduklarına, onun alanı içine girdiklerine göre de, temiz ya da pis, kutlu ya da tiksinç diye ikiye ayrılmaları, yine bundan ileri gelmişti: Bu bölünme, bir yandan kir ve temizlenme gibi boş inançları, bir yandan da muskalarla tılsımların sözde etkin olan özelliklerini oluşturdu."

Söylevci; Hintlilerin, Perslilerin, Yahudilerin, Hıristiyanların, Müslümanların hepsine birden seslenerek, "Şimdi artık hepinizin mitolojisini dolduran bu kavga ve isyan düşüncelerinin nereden çıktığını kavrıyorsunuz" dedi, "Kartal, aslan ya da boğa başlı Kerûbîlerle (8) İsrafilîlerin (9), bu kara ve beyaz meleklerin; teke boynuzlu, yılan kuyruklu şeytanlar ya da cinler olan Deusların; gezegenlerin yedi kubbesi gibi yedi

sınıfa ya da rütbeye ayrılan taht ve egemenlik meleklerinin, ne demek olduklarını anlıyorsunuz. Bütün bu varlıklar, ister Hürmüz'ün ya da Brahma'nın, ister Typhon'un ya da Şiven'in, ister Mikâil'in ya da Şeytan'ın egemenliği altında bulunsunlar; ister Yunanlılar ile Mısırlıların kutlu masallarındaki gibi yüz kollu, yılan ayaklı devler kılığında görünsünler; ya da aslan, ibis, boğa, kedi biçimine girmiş tanrılar olsunlar; Tevrat ile İncil, Zend-avesta, Vedalar bunların hepsine aynı özellikleri veriyor; bunların hepsi aynı işi görüyorlar. Bu düşüncelerin, zincirleme akraba olduklarını ve bunların kendi kaynaklarından uzaklaşmaları, ruhların da uygarlaşması oranında daha az göze batacak bir duruma gelerek, kaba saba kılıklarını inceltip yumuşadıklarının ayrımına varıyorsunuz. "İmdi, iki ilke ya da iki tanrı dizgesi, kendi yapısını baştanbaşa kaplamış olan simgeler dizgesinden doğmuş olduğu gibi, bundan da yeni bir dizgenin doğacağını göreceksiniz. Bu dizgeyse başka dizgelere temel ve basamak işini görecektir.

V. Gizemci ve manevi mezhep ya da ahiret dizgesi

"Gerçekten, okuması yazması olmayan insan, yeni bir cennet ve başka bir evrenden söz edildiğini duyunca, bu yapıntıları var sandı; bu cennet ve evrene sağlam yapı kurdu ve içine gerçek sahneler yerleştirdi; coğrafya ve gökbilim kavramları da bu yanılsamayı kışkırtmadılarsa bile, hiç olmazsa kolaylaştırmış oldular.

"Bir yandan; Fenike gemicilerinden olup da Herkül sütunlarından (Cebelitarık Boğazı) öteye geçerek, Thülé'nin kalayını ve Baltık denizinin amberini aramaya gitmiş olan kimseler, yeryüzünün sonunda ve Asya bölgelerine göre güneşin battığı yer olan Okyanus'un (Akdeniz) öbür ucunda ölümsüz bahar ülkesi olan mutlu adaların ve daha ilerde de, yeraltında (Medarlılara göre), ölümsüz bir gece ülkesi olan kuzey bölgelerinin bulunduklarını anlatırlardı. Yanlış anlaşılmış ve kuşkusuz ki belirsiz olarak uydurulmuş olan bu masallara dayanarak halkın imgelemi; bir yeraltı evreninde zevk ve sefaların yeri olan ve kendisine göre göğü, güneşi ve yıldızları bulunan Cennetle karanlıkların, nemlerin, çamurların ve kırağıların yeri olan Cehennemi uydurup ortaya koydu.

"İmdi, bilmediği her şeye merak duyan ve uzun bir ömrü sürmek isteyen insan, ölümünden sonra ne olacağını çoktandır kendi kendisine sorduğu; bedenine can veren, ayrılırken de onun biçimini bozmayan yaşam ilkesi üzerinde eskiden beri düşündüğü; maddeden ayrı tözler, düşlemler,

gölgeler tasarladığı için, yitirilmesi kendisine çok ağır gelen bu yaşamı yeraltı evreninde sürdürmeye inanmaktan hoşlandı. Ayrılıklarına dayanamadığı sevgili varlıkları barındırmak için, bu karanlıklar ülkesi de onun pek çok işine geldi!

"Öte yandan da gökbilim ve fizik bilgini olan keşişler, kendi cennetlerinden yana öyle masallar anlatır ve öyle tablolar çizerlerdi ki, bunlar bu yapıntıların çerçevesine pek uygun düşerlerdi. Bu keşişler, mecaz ve ödünçlemelerle dolu sözlerle, gün-tün eşitliğiyle gün durumuna cennet kapıları ve mevsimlerin başlangıcı adını verdiler; baharda bitkilerin göverip gelişmesini hızlandıran ve can veren cemrelerin ve gün durumunda Nil'in taşmasını sağlayan su meleklerinin boynuz kapısından (önce boğa sonra da koç burcundan) yere indiklerini; fildişi kapısı (terazi ve daha önce de yay burcundan) ile oğlak ve dülüv burçlarından da kendi kaynaklarına döndüklerini; yani Cennet türüm ya da etkilerini geldikleri yerlere geri döndüklerini söyleyerek yeryüzü olaylarını açıklamaya uğraşırlardı.

"Gün durumu kapılarından geçen Samanyolu da, onlara göre, bu meleklerin taşıt ve yol olarak kullanmaları için özel olarak konmuştu. Bundan başka, bu keşişlerin yaptıkları atlaslardaki gök sahnesinde, bir ırmak (yedi başlı ejderin kıvrımlarıyla gösterilmiş Nil), bir kayık (Argo gemisi), bir de Şaarayiyamaniye (10) yıldızı vardı. Kayıkla bu yıldız da, bu ırmağın taşmasını anlatıyordu. Bu koşullar, Finikeli gemicilerin anlattıklarıyla birbirine karışıp bunlara yeni yeni şeyler de eklenince, onların doğruluk olasılığını artırdılar. Cehennem'e ya da Cennet'e varmak için de, ruhların Caron'un (11) kayığına binerek Styx (12) ya da Acheron (13) ırmaklarını aşmaları, Cerbere'in (14) beklediği fildişi ya da boynuz kapılarını geçmeleri gerekti. Sonunda, bir topluluk geleneği de, bütün bu düşlemsel düşüncelerle birleşerek, onların kuruluşunu tamamladı.

"Mısır'ın birçok devletinde yaşamış insanlar, kokan cesetlerin, kızgın iklimlerinde, bir hastalık ve veba mayası olduğunu anlayınca; ölüleri, üzerinde yaşanılan toprağın dışına, batıdaki çöle gömmeyi görenek edinmişlerdi. Bu çöle ulaşmak için, ırmağın kanallarını geçmek, bunun için de, bir kayığa bindirilmek ve kayıkçıya para vermek gerekti. Bu yapılmazsa, mezardan yoksun kalan gövde, yırtıcı hayvanlara yem olurdu. Bu görenek, siyasal ve dinsel Yasa Yapanlara, ruhları etkisi altında tutacak güçlü bir araç esinlendirdi: Kaba ve yabanıl insanları, çocuk sevgisi ve ölü

saygısıyla inandırarak, ölünün, karanlık sitede, ailesinin katına kabul edilmeye layık olup olmadığını kararlaştırmak üzere, bir ön yargılamadan geçmesini zorunlu koşul saydılar. Bu türden bir düşüncenin, bütün öteki düşüncelere uyması çok uygun düşüyordu; halk da, buna bağlanmakta güçlük çekmedi. Cehennemler, yeryüzünün siyasal devletinde olduğu gibi, değnek, kürsü, kavaslar ve sandıkla Minos (15) ve Rhadamanthe'larını (16) edindiler. Bunun üzerine Tanrılık, öyle ahlaksal ve siyasal bir varlık, öyle korkunç bir toplumsal Yasa Koyucu kesildi ki, bu üstün Yasa Koyucu, bu son yargıç, gözle görünmez oldu; ayrı ayrı parçalardan, çok acayip biçimde oluşan bu söylence ve mitoloji evreni, bir ceza ve ödül yerine döndü. Orada, Tanrı adaletinin insanların adaletindeki yanılma ve yanlışları düzelttiği sanıldı. Bu manevi ve gizemli dizge, pek çok etki gücü edindi. İnsanı, bütün eğilimleriyle boyunduruğu altına aldı. Ezilen zayıf insan, onda bir karşılık umudu, gelecek bir öç alma avuntusu buldu. Ezen zengin insan, armağanlarla cezadan kurtulacağını hesaplayarak, sıradan insanın yaptığı yanlıştan, onu boyunduruk altında tutmak için yeni bir silah daha edindi. Budunların başları olan krallar ve keşişler de, diledikleri gibi nitelendirdikleri suçlara ya da değerli davranışlara göre, büyük yargıcın acımalarını ya da öfkelerini dağıtmak ayrıcalığını ellerinde tutarak, onda, sıradan insana boyun eğdirecek yeni olanaklar gördüler.

"Görülen, gerçek evren içine, görülmeyen düşlemsel bir evren, işte böylelikle girdi. Bu zevk ve işkence yerlerinin aslı, işte budur. Persler! Siz bundan, tazelenmiş toprağınızı; ekvatorun altında bulunduğunu düşündüğünüz ve mutluların gölgelerinin orada hiç yere düşmeyeceğini söyleyerek şaşırtıcı bir nitelemeyle belirttiğiniz yeniden dirilme kentinizi oluşturdunuz. Persler'in öğrencileri olan Yahudilerle Hıristiyanlar! Hermes'in (17) yıldız falcısı göğünün bütün ayrıntısını taşıyan Apocalypse'deki Kudüsünüz, Cennetiniz, Tanrınız, işte bunlardan geliyor. Müslümanlar! Sizin de, Cehenneminiz, üstünde bir köprü bulunan o yeraltı uçurumu, ruhların ve yaptıkları işlerin vuruldukları teraziniz, Münkir ve Nekir melekleriyle yargılanmanız da, Mithra mağarasındaki gizemli törenlerden örnek almışlardır. Sizin cennetinizle Osiris'in, Hürmüz'ün, Brahma'nın cennetleri arasında, hiçbir ayrım yoktur.

VI. Altıncı dizge. Canlı evren ya da türlü simgeler altında evrene tapınış

"Budunlar, mitolojiyle masalların karanlık çıkmazı içinde kendilerini yitirmişlerken, fizikçi keşişler de, evrenin durumu ve düzeni üzerindeki incelemelerini, araştırmalarını ilerleterek yeni yargılara vardılar; yeni bir güçler ve güdücü nedenler dizgesi kurdular.

"Uzun zaman görünüşe bağlı kaldıkları için, durağan yıldızların gökte ilerleyişlerinde, aydınlık cisimlerdeki bilinmez etkinliklerden başka bir şey görmemişler; bütün kürelerin, merkez noktası sandıkları yeryüzünün çevresinde döndüklerini sanmışlardı.

Ama gezegenimizin yuvarlaklığını keşfettikleri zaman, bu ilk olaydan çıkan sonuçlar, onları yeni düşüncelere götürdü; sonuçlardan da sonuçlar çıkararak gökbilimle fizik üzerinde en yüksek bir görüş ve anlayışa vardılar.

"Gerçekten, yeryüzü küresinin, göklerin daha büyük dairesi içine çizili küçük bir daire olduğunu, bu sıradan ve aydınlatıcı düşünceyi, kavrayan keşişlerin kafasında, gök dairesinin bilinen noktaları sayesinde yeryüzü küresinin bilinmeyen dairesini çözümleyen tek merkezli daireler kuramı, kendiliğinden doğdu. Bir ya da birkaç boylam dairesinin ölçülmesiyle de yeryüzü dairesinin çevresi tamamı tamamına hesaplandı. O zaman mutlu bir deha, yeryüzünün bulunan çapını pergel diye yakalayıp, onu gözüpek bir elle, göklerin sonsuz yörüngeleri üzerine açtı. Kum tanesi küçüklüğündeki insan, işitilmedik biçimde, durağan yıldızların sonsuz uzaklıklarını kucaklayarak, zaman ve uzamın [mekânın] uçurumları içine atıldı; orada, yeni bir evren düzeniyle karşılaştı. Üzerinde oturduğu atom küçüklüğündeki küre, artık onun için merkez olmaktan çıktı. Bu önemli görev, güneşin çok büyük hacmine bırakıldı. Bu durağan yıldız, sekiz küreyle çevrili, alev saçan bir odak oldu. Ve güneşin devinimleri de, bundan böyle inceden inceye hesap edilebiliyordu.

"Doğanın büyük varlıklarının durumunu ve düzenini çözümlemeye girişmiş olmak, insan zekâsı için çok ağır bir işti; ama o, bu ilk çabayla yetinmeyerek, doğanın işleyiş ilkelerini çözümlemek, onun aslını ve güdücü ilkesini de bulmak istedi. Böylece devinimin ilk etkeninin; maddenin kendisinde bulunan ya da dışardan aldığı özelliklerle, sırasıyla girdiği biçimlerin ve genişliğinin, yani sınırsız zamanla uzamın mecazi ve fizikötesi derinliklerine dalmış olan tanrıbilimci fizik bilginleri, skolastik tartışmaların ve kanıtlara dayanarak sonuçlara varmanın karmaşıklığı içinde kendilerini yitirdiler.

"Önce güneşin, yeryüzünün cisimleri üzerindeki etkisi, kendisinde bulunan tözü saf bir ateş olarak gösterdiği için, kesişler de güneşe "esir" adı altında, evreni kaplayan, canlıları besleyen o ateşli ve aydınlatıcı akışkan okyanusunun kaynağı, hazinesi gözüyle baktılar. Sonra çok derin fizik çözümlemeleri, bu aynı ateşin ya da tam bir benzerinin, bütün cisimlerin bireşimi içine girdiğini ortaya çıkarınca, keşişler hayvanlarda yaşama ve bitkilerde bitme denen o kendiliğinden devinimin temelli etkenini, bu ateşte sandılar. Evrenin eylem ve mekanizmasını da bağdaşık (homojen) bir bütün, parçaları birbirinden ayrı olmakla birlikte, gizli bir bağla bağlı tek bir gövde biçiminde düşündüler. Böylece evren; ateşli, hatta elektrikli bir akışkanın fizyolojik dolaşımıyla devinen canlı bir varlık oldu. İnsan ve hayvanlarla, evren arasında yapılan ilk karşılaştırmayla da, güneşe, onun yüreği ya da merkezi dendi.

Bunun üzerine, tanrıbilimci düşünürlerden kimileri, "Evrende hiçbir şey yok olmaz; öğeler yok edilemez; onlar, niteliklerini değil, yalnızca biçimlerini değiştirirler; varlıkların yaşaması ve ölmesi, aynı atomların türlü değişiklikler geçirmesinden başka bir şey değildir; maddenin kendisinde bulunan özelliklerdir ki onun başka başka biçimler almasına neden olur; evren öncesiz ve sonsuzdur; zamanın ve uzamın sınırları dışındadır" gibi gözlemlerden çıkan ilkelerden söz ederek, evrenin bütününe Tanrı adını verdiler. Onlara göre Tanrı, nedenle sonucu, etkinle edilgini, güdücü ilkeyle güdülen şeyi kendisinde toplayan bir varlıktı. Alınyazısını oluşturan değişmez özelliklerse bu varlığın yasalarıydı. Bu tanrıbilimci düşünürler düşüncelerini ara sıra PAN (büyük bütün) simgesiyle ya da alnı yıldızlarla dolu, gezegen gövdeli, hayvan ayaklı Jüpiter ile ya da Orphee yumurtasıyla betimlediler. Bir kubbeyle kuşatılmış bir suyun ortasında bulunan bu yumurtanın sarısı da göklerin kubbesi ortasında, esir içinde yüzen güneş küresini gösteriyordu; ara sıra da bunu, bir büyük yuvarlak yılan simgesiyle anlattılar. Mavi renkli ve üzeri altın benekler serpili (yıldızlar) olduğu, kuyruğunu yediği; yani kürelerin dönüşleri gibi durmadan kendi üzerine çöreklendiği için gökleri betimleyen bu yılanı, oraya birinci etken olarak koyuyorlardı; bunu, ara sıra da yaşamın değişmezliğini anlatmak için, ayakları bitişik ve bağlı bir adam simgesiyle gösterdiler. Bu adamın üzerinde, görünüşü gibi çeşitli renklerden bir manto, başının üstünde de yıldız kürelerinin simgesi olan altın bir küre bulunurdu. Ya da, ara sıra suların burgacına kapılmış bir lotüs çiçeğinin üzerinde oturan, ara sıra da

göğün on iki yıldızını betimleyen bir düzine şilte üzerine uzanmış başka bir adam simgesiyle gösterdiler. Hintliler, Japonlar, Siyamlılar, Tibetliler, Çinliler! İşte Mısırlıların kurduğu, sonra size geçen ve çizdiğiniz Brahma, Beddu, Sommona Kodom, Omito tablolarında yaşayan tanrıbilim… İbranilerle Hıristiyanlar! İşte sizlerin de suların üzerinde e-sen solukla Tanrınızda bir küçük parçasını yaşattığınız inanç. Yele bir anıştırma olan bu soluk, evrenin başlangıcında, yani kürelerin yengeç burcundan çıkışında Nil'in taşmasını bildiriyor ve yaratmayı hazırlar gibi görünüyor.

VII. Yedinci dizge. Evrenin ruhuna, yani evrenin yaşama ilkesi olan ateş öğesine tapınış

"Ama başka keşişler, aynı zamanda, hem neden hem sonuç, hem etkin hem edilgin olan ve iki karşıt yapıyı bir yapı içinde birleştiren böyle bir varlık düşüncesine karşı gelerek güdücü ilkeyle güdülen şeyi birbirinden ayırdılar. Asıl olarak, maddenin devinimsiz olarak bulunduğunu söyledikten sonra, maddenin özelliklerini kendisinden ayrı bir etkenden aldığını, kendisinin de, bu etkenin yalnızca kılıfı olduğunu ileri sürdüler. Bu etken, kimi maddeler için her devinimin başlatıcısı olarak kabul edilen ateş ilke; kimileri için de bu ateş ilkeden daha ince, daha etkili olduğu sanılan esir adındaki akışkandı; hayvanlardaki güdücü yaşama ilkesine can, ruh dedikleri ve her şeyi durmadan karşılaştırma yoluyla düşünüp, bu karşılaştırmayı da en çok, insan varlığına göre yaptıkları için, bütün evrenin güdücü ilkesine can, akıl, ruh adlarını verdiler. Tanrı da, evrenin kocaman gövdesini devindiren ve bütün varlıklara dağılmış yaşama ruhu oldu. Keşişler, bu düşünceleri, kimi zaman devinimin ve canlanmanın özü, yaşamanın ilkesi, daha doğrusu, yaşamanın kendisi olan Jüpiter ile kimi zaman ateş ilke ve ilk öğe olan Vülken ve Phtha ile ya da güneşin kürelerin ortasında bulunduğu gibi kendi tapınağının tam ortasına konmuş Vesta mihrabıyla, kimi zaman da koyu mavi giyinmiş, elinde bir asa ve belinde bir kemer bulunan (Zodyak) ve düşüncelerinin kaypaklığını göstermek üzere başında tüyden bir şapka bulunan, ağzından da büyük bir yumurta çıkan insan biçimine girmiş Kneph ile biçimlendiriyorlardı.

"İmdi bu dizge, her varlıkta, evren çapında ve ortaklaşa güdücü olan ateş ya da esir akışkanından bir parça bulunması; evrenin ruhu sayılan bu akışkanın da Tanrılık olması sonucuna vardığı için, bütün varlıkların ruhları Tanrı'nın her özelliğini paylaşmak, yani bölünmez, basit, ölümsüz bir töz

halinde bulunmak üzere, onun birer parçası oldular. Önceleri sonsuzluk, daha sonraları ruhun ölmezliği denen dizgenin aslı buradan geldiği gibi ruh göçü adı altında ruhun beden değiştirmeleri, yani maddi cisimlerin geçirdiği gerçek değişikliklerden doğmuş bir düşün olan yaşama ilkesinin bir bedenden başka bir bedene geçişi de yine bundan çıkmıştır. Hintliler, Budistler, Hıristiyanlar, Müslümanlar! Ruhun maddesizliği konusundaki bütün o inançlarınız, işte hep buradan geliyor. İşte öğretmenleriniz Pisagor ile Platon'un kurduğu düşlemlerin kaynağı… Onlar, düşleme kapılmış düşünürlerin aşağıda anlatacağımız sonuncu topluluğunu yinelemekten başka bir şey yapmamışlardır.

VIII. Sekizinci dizge. MAKİNE-EVREN: Demiyurgos ya da Büyük İşçi'ye tapınış

"O zamana kadar esir ile ateş ilkenin çok ince ve maddeden ayrı tözleri üzerinde çalışan tanrıbilimciler, bir yandan da duyuların kavradığı ve elle tutulabilen varlıklarla uğraşmaktan geri kalmıyorlardı. Tanrıbilim de kimi zaman yalnızca yıldızlarda bulunduğu düşünülen, kimi zaman bütün evrene yayıldığı sanılan maddesel güçler kuramı olarak sürmekteydi. Ama bu tarihte, yüzeysel zekâlar, bu derin incelemeleri yönelten düşüncelerin zincirini kaçırdıkları ya da onların dayandığı olayları bilmedikleri için, yeni ve acayip bir söylence varlığı ortaya koyarak, elde edilen bütün sonuçları soysuzlaştırdılar. Bu evrenin, bu göklerin, bu yıldızların, bu güneşin, herhangi bir makineden başka bir şey olmadığını ileri sürdüler. Bu ilk varsayıma sanat yapıtlarından alınan bir karşılaştırmayı da uygulayarak en şaşırtıcı safsatalar yapısını kurmuş oldular; "Bir makine, asla kendi kendine yapılmaz; onun var oluşu, kendisini yapan bir işçi bulunduğunu gösterir. Evren de bir makinedir, öyleyse onu da bir yapan vardır" dediler,

"Bundan, Demiyurgos ya da Büyük İşçi adındaki üstün ve dediğim dedik tanrı anlayışı ortaya çıktı. Eski felsefe, işçinin de ana-babaya, yapıcılara gereksinmesi olduğunu; öncesizliği evrenden alıp ona vermekle, yeni bir basamak eklemekten başka bir şey yapılmadığını söyleyerek, boşuna karşı çıkıp durdu. Yenilik çıkaranlar, bu ilk safsatayla yetinmeyip, bir ikincisine geçtiler. İşçilerine insan kavrayışı kuramını da uygulayıp, Demiyurgos'un makinesini, zihninde yaşayan bir tasarıya ya da düşüne göre yaptığını ileri sürdüler. İmdi bunların üstatları olan fizikçiler, nasıl cansız maddeler evrenine akıl ve kanıtlara dayanarak sonuca varma adındaki

düzenleyici büyük etkeni koymuşlarsa, bunlara öykünen ruhçular (sprititualiste) da, bu varlığı yakalayıp, onu mens ya da logos (söz ve akıl yürütme) diye adlandırdıkları kendi kendine yaşayan ayrı bir töz yaparak, Demiyurgos'a mal ettiler. Evrenin Ruhu ya da Güneş-İlke diye bir varlık tanımakta oldukları için de, tanrı özlü varlıkları üç rütbeye ayırmak ya da sıraya koymak zorunda kaldılar: Birincisi, Demiyurgos ya da İşçi-Tanrı; ikincisi, Logos ya da söz ve akıl yürütme; üçüncüsü de can ya da ruh (evrenin). Hıristiyanlar! İşte sizin üstüne kutsal üçlemenizi kurduğunuz düşünce. İşte Mısır tapınaklarında bir sapıtkanlık olarak doğan, İtalyan ve Yunan okullarına putatapar kılığıyla giren, bugün de Pisagor ile Platon'un Hıristiyanlaşmış öğrencileri arasındaki ayrılık yüzünden Katolik ve Ortodoks olan dizge…

"Böylelikle, Tanrılık, aslında öğelerle gök olaylarının duyulur ve çeşitli etkisiyken;

"Daha sonra yeryüzündeki varlıklarla olan ilişkileri göz önünde tutulmak üzere yıldızların düzenli gücü;

"Daha sonra simgelerin, asıllarıyla karşılaştırılmasından, yeryüzündeki bu varlıkların kendileri;

"Daha sonra doğanın yapma ve yıkma gibi iki temelli eyleminde görülen ikiz güç;

"Daha sonra nedenle sonucu, etkinle edilgini ayırt etmeksizin ele alınan canlı evren;

"Daha sonra, tek güdücü diye tanınan Güneş-İlke, Ateş Öğe biçimlerinden geçerek;

"En sonunda da, düşlemsel, mecazi bir varlık; kalıpsız töz, biçimi olmayan beden gibi skolastik bir incelik ve insan zekâsının hiçbir şey anlaşılmayan gerçek bir sabuklaması [hezeyanı] durumunu aldı. Ama tanrılığın, bu son aşamada duygulardan kurtulmak istemesi boşunadır; o, üzerinde aslının silinmez damgasını taşıyor. Bütün özellikleri, büyüklük, sonsuzluk, bölünmezlik, anlaşılmazlık gibi evrenin maddesel özelliklerinin ya da iyilik, adalet, yücelik ve benzeri gibi, insanın manevi duygulanımlarının benzeridir. Taşıdığı adlar bile hep örnek edindiği maddesel varlıklardan, özellikle güneşten, gezegenlerden, evrenden

alınmadır. Tanrılığı bozup değiştirenlere karşın, onun gerçek niteliğinin silinmez izleri, bu adlarda her zaman görülür.

"İşte insan zekâsının, tarihin olumlu masallarından daha önceki bir dönemde aşmış bulunduğu düşünceler dizisi. Bu düşünceler arasındaki bağıntı bunların aynı türden inceleme ve çalışmaların ürünü olduklarını kanıtladığına göre, bunların her bakımdan Mısır'da, yani ilk öğelerinin beşiğinde ortaya çıktıkları sonucuna varılıyor. Orada bu düşünceler çabuk gelişti. Çünkü tapınaklarına çekilmiş fizikçi keşişlerin boş meraklarını, yalnızca, evlerin hiç çözülmeyen bilinmezliği doyuruyordu; çünkü uzun zaman siyasal ayrılıklar yüzünden parçalanmış olan bu ülkede, her devletin ayrı bir keşiş sınıfı vardı. Birbirlerine ara sıra yardım, ara sıra rakiplik eden bu sınıflar da aralarındaki çekişme dolayısıyla, bilimlerin ve keşiflerin gelişmesini çabuklaştırdılar.

"Bütün yeryüzünde sonraları yinelenmiş şeyler, daha eskiden Nil kıyılarında da olmuştu. Her çıkan dizgenin getirdiği yenilik, kavgaları ve ayrılıkları doğuruyordu: Daha sonra yeni dizge, kovuşturmaya uğraması yüzünden de etkisini artırarak, kimi zaman eski putları yıkıyor; kimi zaman da onları değiştirip kendi içine alıyordu. Siyasal ayaklanmalar çıkması, devletlerin birleşmesi, budunların birbirine girip karışması, bütün zamanları da birbirine karıştırdı. Düşüncelerin zinciri elden kaçırıldığı için, tanrıbilim de içinden çıkılmaz bir durum aldı. O, artık hiç anlaşılmayan eski geleneklerden oluşmuş bir bilmeceden başka bir şey değildi. Öz konusunu yitiren din, kimi zaman kendi düşlemlerine kapılmış saf kimselerin, kimi zaman büyük amaçlar güden güçlü, yiğit kişilerin elinde, sıradan ve saf insanı yönetmeye yarayan siyasal bir araç olarak kullanıldı.

IX. Musa'nın dini ya da evrenin ruhuna tapınış (Jüpiter).

"Ulusunu bütün öteki uluslardan ayırmak, tek başına yaşayan bir imparatorluk kurmak isteyip, bu imparatorluğun temellerini dinin temelsiz ve boş düşünceleri üzerine oturtarak, çevresine inançlarla din kurallarından örülmüş kutsal bir duvar çekmeyi tasarlamış olan İbranilerin Yasa Koyucusu işte öyle bir adamdı. Ama aşağı Mısır ile Finike'de hüküm süren simgeler mezhebini boşuna yasak etmiş oldu. Musa'nın Tanrısı'nın, kendisinin öğreticisi olan keşişlerin uydurdukları Mısır Tanrısı'ndan hiçbir ayrımı yoktu. Gerçek adı, varlıkların özü anlamına gelen ve yanan çalı simgesiyle gösterilen Yaave de, evrenin ruhundan, güdücü ilkeden başka bir

şey değildir. Aynı şeyi, yaratıcı varlık demek olan Jüpiter ve yaşamak anlamına gelen Ei adları altında, bir süre sonra Yunanistan da kabul etmiştir. Tebliler onu, Kneph adı altında kutsardı. Sais, üzerinde "Olmuş olan, olmakta olan ve olacak olan her şey benim; hiçbir ölümlü benim örtümü kaldırmadı" diye bir yazı bulunan örtüyle örtülü İsis simgesiyle ona tapıyordu. Pisagor, Vesta adı altında onu kutsuyordu. Stoacılık felsefesi, ateş ilkesi demekle, onun tam bir tanımını yapmış oldu.

Musa, yıldızlara tapınışı andıran her şeyi, dininden boşuna silmek istedi; buna karşın Musa'nın dininde bu mezhebin bir yığın izi kalmıştır. Büyük şamdancının yedi kandili ya da yedi gezegenin büyük keşişin göğüslüğündeki on iki taş (urim) ya da on iki burç; iki yarımkürenin kapıları olan bahar- güz ve tün-gün eşitliklerindeki bayramlar; gök koçu ya da kuzusu için yapılan törenler; sonra da, adı, Musa'nın ilahisine bile girmiş olan Osiris ile bu Tanrı'nın gömülü bulunduğu mezara benzeterek yapılan ahit sandığı ya da tabut, Musa'nın düşünceleriyle ortaklaşa kaynak arasındaki bağlılığı ve bu inançların o kaynaktan çıktıklarını göstermektedir.

X. Zaratustra dini

"Musa'dan iki yüzyıl sonra, Medyalılar ile Baktırlıların ülkesinden, Mısır'ın Osiris ve Tayfun dizgesini, Hürmüz ve Ehriman diye adlandırarak, gençleştirip, ahlaksal bir biçime sokmuş olan Zaratustra da böyleydi. Zaratustra, doğa dizgesini açıklamak için, iki büyük Tanrı ya da güç tasarladı. Bunlardan biri ışıklı, ılık bir etki alanında (ki bunun simgesi yaz mevsimidir) yaratmak ve üretmekle uğraşıyordu. Bu yüzden bu Tanrı bilgi, iyilik, erdem tanrısıydı. Öteki de soğuk, karanlık bir etki alanında (bunun simgesi de kış mevsimidir) yıkma işini üzerine alan, bilisizlik, kötülük ve günah tanrısıydı. Zaratustra, sonradan yanlış anlaşılan mecazi sözcüklerle, ilkyazın her gelişinde doğa sahnesinin yenilenmesine, evrenin yaratılması; yıldızların birbirleriyle karşılaştıktan sonra gökyüzündeki dolanımlarına yeniden başlamalarına da, yeniden dirilme adlarını verdi. Gelecekteki yaşam, cehenem ve cennet de yıldız falcılarının ve coğrafyayla uğraşanların mitoloji cenneti ve cehenneminden başka bir şey değildi. Tek sözle Zaratustra, gizem dizgesinin önceden var olan bir yığın düşlem ve yansımalarını kutsamaktan başka bir şey yapmamıştı.

XI. Brahmanlık ya da Hint dizgesi

"Musa ile Zaratustra'dan önce, Yunanistan'ın üç ilke ya da üç tanrı öğretisini Ganj kıyılarında kutsamış olan Hintlilerin Menu adındaki Yasa Koyucusu da, aynı işi yapmıştır. Bu Tanrılardan birincisi, her türlü üretme ya da yaratmayı oluşturan (ilkyaz güneşi) Brahma yani Jüpiter'di; ikincisi, her türlü yıkma tanrısı (kış güneşi) olan Siven yani Pluton'du; üçüncü tanrı da, durumun değişmemesini gözetleyen ve onu koruyan (gün durumu güneşi, Stator) Vişnu yani Neptün'dü. Üçü de birbirinden ayrı olmakla birlikte, tek bir tanrı ya da güç olarak bulunuyorlardı. Orfe ilahilerindeki gibi, Vedalarda da, kendisine yakarılan bu tek tanrı ya da güç, üç gözlü Jüpiter'den (18) ya da üç mevsim ya da mezhepten, üç etkinlik biçimi gösteren güneşten başka bir şey değildi; Pisagor ile Platon'un büyük bir ustalıkla çaldıkları ve bunların yorumcuları tarafından da baştan aşağı değiştirilen bütün o kutsal üçleme düşüncenizin kaynağı, işte buradadır.

XII. Buda dini ya da gizemci dizgeler

"Menu'dan sonraki zamanlarda Buda, Gaspa, Şekya, Gutama ve benzeri adlarla kutsanmış din ve ahlak düzeltimcileri de, tıpkı ötekiler gibidir. Bunların, türlü değişikliklere uğramış ruh göçü ilkelerinden çıkardıkları gizem öğretilerinin, önceleri yararı görüldü; çünkü bu öğretiler, inanan insanlara öldürmekten tiksinme; duyguları bulunan her varlığa karşı sevgi; günahlarla sevaplara karşılık olarak başka bir evrende yepyeni bir biçimde görecekleri ödüller için umut beslemeyi, cezalardan da korku duymayı aşılıyorlardı. Ama sonradan, düşlemsel bir fizikötesine kapıldıklarından zararlı çıktılar. Doğa düzenine karşı koymayı kendine iş edinen bu düşlemsel fizikötesi, elle tutulan madde evrenini şaşırtıcı bir kuruntu durumuna sokmak istedi. İnsan yaşamını bir düş; ölümü de bu düşten gerçek uyanış diye gösterdi. İnsan gövdesi, içinden çıkmak için acele edilmesi gereken kirli bir zindan ya da kaba bir kılıftı. İç ışığını dışarıya sızdırmak için insanın, oruç, azla yetinme, benliği yok etme, benlik denetlemesi ve bir köşeye çekilerek yaptığı daha bir yığın acayip tapınışla, bu kaba kılıfı saydamlaştırması gerekti.

Şaşkına dönen sıradan insan, bu öğretileri kuranların tanrılaşmış insan mı, yoksa insanlaşmış tanrı mı olduklarının içinden çıkamayarak, onlara doğaüstü varlıklar gözüyle baktı, niteliklerini de ancak böyle açıklayabildi.

"Asya'da yüzyıllar boyunca dağınık bir durumda yaşadıktan sonra, olaylarla koşulların gelişigüzel yardımı sayesinde Fırat ve Akdeniz

kıyılarında yeni yeni düzenlemelerle oluşturulmuş düşünce gereçleri, işte bunlardır.

XIII. Hıristiyanlık ya da Chris-en ya da Christ (Mesih) ve Jèus ya da Jésus gibi tanrısal adlar altında tasavvuf yoluyla güneşe tapınış

"Musa, budununu öteki budunlardan ayırmakla, onu her türlü yabancı düşünce salgınından koruduğunu, boşuna ileri sürmekteydi. Aynı kaynaktan gelmenin verdiği önlenmez bir eğilim, İbranileri, sürekli komşu ulusların mezheplerine doğru götürüyor; onlarla zorunlu olarak kurdukları ticaret ve siyaset ilişkileri de, bu etkiyi günden güne güçlendiriyordu. Ulusal yönetim biçimi yaşadığı sürece, hükümetler ve yasalardaki zorlama gücü, yeniliklere karşı koydu ve gelişmelerini geciktirdi. Bununla birlikte, gökyüzü ülkesi putlarla doluydu. Yaave'nin tapınağına varıncaya dek, kral saraylarında, güneş-Tanrı'yı atları ve arabasıyla gösteren resimler vardı. Ama Ninova ve Babil hakanlarının fetihleri devletin etkisini yok edince kendi başına kalan halk, ülkelerini ele geçirenlerin de kışkırtmasıyla, dine aykırı inançlar için duyduğu eğilimi artık dizginlemez oldu. Yehuda (19) ilinde herkes, bu inançları benimsedi. İlkin, boyların yerini alan Asur kolonileri, Sameri krallığını Zerdüşt keşişlerinin dogmalarıyla doldurdular. Bu dogmalar, biraz sonra, Yuda krallığına da girdi. Daha sonra, Kudüs ele geçirilince, bu fethedilen ülkeye koşuşan Mısırlılar, Suriyeliler ve Araplar da kendi dogmalarını getirdiklerinden, Musa'nın dini çifte değişikliğe uğramış oldu. Bir yandan da, Babil'e sürülüp Kalde bilimleriyle yetiştirilen İbrani ulularıve keşişleri, burada kaldıkları elli yıl içinde Kaldelilerin dinbilimini de benimsediler. Düşman melek Şeytan, baş Melek Mikail, bütün geçmiş günlerden önce var olan Hürmüz, asi melekler, göklerin savaşı, ölümsüz ruh, yeniden dirilme gibi Musa'nın bilmediği ya da haklarında hiçbir şey dememiş olması yüzünden suç saydığı anlaşılan dogmalar, Yahudilerin düşüncesine bu tarihte bulaştı.

"Sürgünler yurtlarına dönerlerken bu düşünceleri de birlikte getirdiler. İlkin, bunların getirdiği yenilik, yandaşları Ferûsîler ile eski ulusal mezhebin temsilcileri olan karşıtları Sadukîler arasında çekişmelere yol açtı. Ama halkın eğilimi ve alışkanlıklarıyla desteklenen birinciler, kurtarıcıları ve efendileri olan Perslerin gücüne dayanarak, sonunda ikincilere düşüncelerini kabul ettirdiler. Musa'nın çocukları da Zaratustra'nın dinbilimini kutsamış oldular.

"İki temelli düşünce arasındaki gelişigüzel benzerlik, bu birleşmeye özellikle yardım ettiği gibi, son bir dizgenin de temeli oldu. Bunun gelişim süreci denli, kendisini oluşturan nedenler de şaşırtıcıdır.

"Asurların Sameri krallığını yıkmasından sonra Kudüs'ü de aynı sonun beklediğini sezen keskin zekâlar, durmadan bu haberi vermişler, öngörüde bulunmuşlardı. Gelecek konusunda söyledikleri bütün bu sözlerin, bir önbili olarak anlatılan, kurtuluş ve yeniden canlanma dilekleriyle sona ermek gibi bir özelliği vardı: Keşişler, esridikleri [vecde geldikleri] zamanlarda, ulusa eski şanını kazandıracak kurtarıcı bir kral betimlemişlerdi. İbrani budunu, yeniden güçlü, fatih bir budun; Kudüs de, bütün yeryüzünü kaplayan bir imparatorluğun başkenti olacaktı.

"Olaylar, bu önbililerin birinci bölümünü, yani Kudüs'ün yıkılışını gerçekleştirince, halk, uğradığı bu yıkım karşısında, bunların ikinci bölümüne daha büyük bir inançla bağlandı. Dertli Yahudiler, istek ve gereksinmenin verdiği sabırsızlık içinde, Musa'nın ulusunu kurtarmaya, Davut'un imparatorluğunu yükseltmeye gelecek olan zafer kazanan ve kurtarıcı kralı beklediler.

"Öte yandan da, geçmiş zamanların mitolojiye dayanan kutlu gelenekleri, bütün Asya'ya tam benzeri bir dogmayı yaymıştı. Her yerde yalnızca, büyük bir uzlaştırıcıdan, bir son yargıçtan, gelecek bir kurtarıcıdan konuşulmaktaydı. Fatih ve Yasa Koyucu olan bu kral ya da Tanrı yeryüzüne bir altın çağ getirecek; onu kötülüğün elinden kurtaracak; insanları, yeniden iyiliğin sözünü geçirmesine barışa, mutluluğa kavuşturacaktı. Hükümetlerinin katı baskısıyla fatihlerin sonu gelmeyen yakıp yıkmaları yüzünden düştükleri acıklı duruma ve uğradıkları gerçek yıkımlara bu düşüncelerle bir avuntu bulan budunlar, onlara bir kat daha bağlandılar. Ulusların dedikleriyle peygamberlerin önbilileri arasındaki bu uygunluk, Yahudilerin dikkatini uyandırdı. Kuşku yok ki, peygamberler çizdikleri tablolarda, putataparlık gizemleri yazılı olan kutlu kitapların deha ve biçemine öykünmek kurnazlığını göstermişlerdir.

Bütün Yehuda ili, o büyükelçiyi, son kurtarıcıyı beklemekteyken, şaşırtıcı bir durum, onun geliş tarihini de belirlemiş oldu.

"Persler ve Kaldeliler'in kutsal kitaplarında, evrenin, toplam on iki bin değişiklik geçirdiği; bunun da ikiye bölünerek, iyiliğin söz geçirdiği çağ

olan birincisinin ilk altı binde; kötülüğün söz geçirdiği çağ olan ikincisinin de öteki altı binde sona erdikleri yazılıydı.

"İlk yazarlar bu masallarda, evren adlı büyük gök kürenin yıllık dolanımıyla (her biri bin parçaya bölünen on iki ay ya da on iki burçtan ortaya çıkan dolanım), yine, her biri altı binden oluşan düzenli iki zamanı, kışı ve yazı anlatmak istemişlerdi. Bu çift anlamlı sözcükler yanlış açıklandığı; maddi ve gökbilimsel anlamları yerine kesin olmayan manevi anlamlar aldıkları için, evrenin bir yılı, yüz yıl; bin zaman da bin yıl sayıldı. Olaylara göre, yıkım çağında yaşandığı varsayılarak, bu çağın söylenen altı bin yılın sonunda biteceği yargısına varıldı.

"Yahudilerin kabul ettiği hesaplara göre de, evrenin yaratılışından varsayımsal olarak altı bin yıla yakın bir zaman geçmişti. Olaylardaki bu rastlantı, ruhlara coşku verdi. Artık herkes bu yıkım çağının yakında sona ereceğinden başka bir şey düşünmez oldu. Keşişlere, onların gizemli kitaplarına danışıldı; herkes kurtarıcıyı bekleyip durdu. Bundan o denli çok söz edildi ki, sonunda birisi çıkıp onu gördüğünü söyledi; ya da coşkulu bir adam, bu kurtarıcının kendisi olduğunu sandı ve yandaşlar topladı. Bu yandaşlar, belki de gerçekten olmuş ama iyice bilinemeyen bir olay yüzünden önderlerini yitirince, anlattıkları masallarla yavaş yavaş tarihleşen bir söylence ortaya atmış oldular; kurulan bu ilk temel üzerine, biraz sonra mitolojik geleneklerin bütün koşulları da binince, kendisinden kuşku duyulmayacak tam ve gerçek bir düşünce dizgesi ortaya çıktı.

"Bu mitoloji geleneklerine göre; başlangıçta bir kadınla bir erkek, doğru yoldan ayrılmaları yüzünden, yeryüzüne kötülüğü ve günahı soktular.

"Böylece bu mitoloji gelenekleri, tanrı-kız ve güz gün-tün eşitliğinde, güneşle birlikte batan sığırtmaç-adam (Bootes) hakkındaki gökbilim bilgisinin ortaya koyduğu olguya işaret ediyordu; tanrı-kızla sığırtmaç-adam, göğü kış takımyıldızlarına teslim ediyorlar ve ufuktan çekilirken de, yılan takımyıldızlarıyla belirlenen ve kötülük şeytanı olan Ehriman'ı evrenin başına sarmışa benziyorlardı.

"Yine bu geleneklere göre; kadın, erkeği sürüklemiş ve kandırmıştı; gerçekten de ilkin kız battığı için, sığırtmacı arkasından sürüklemiş gibidir.

"Yine bu geleneklere göre; kadın, görünüşü güzel, yemesi tatlı yemişler sunarak, erkeği iştahlandırmıştı. Bu yemişleri yiyenler, iyiyle kötüyü ayırt etmek gizine eriyordu.

"Gerçekten de, elinde bir yemiş dalı tutan kız, bunu sanki sığırtmaca uzatmaktadır; Mitra tablosunda, yazla kış arasındaki sınırın üzerine konmuş olan güz simgesi olan dal, kapıyı açarak iyilikle kötülüğün gizinin anahtarını verir gibidir.

"Yine bu geleneklere göre; bu çift, cennet bahçesinden kovulmuştur; bahçeyi beklesin diye de, alevli kılıcı olan bir Kerûbî, kapıya bekçi olarak konmuştur.

"Gerçekten de, kızla sığırtmaç, batı ufkunda yiterlerken, öte yandan Fars takımyıldızı yükselir. Elinde kılıç tutarak yükselen bu melek, kızla sığırtmacı yaz göğünden, çiçekler ve yemişler ülkesinden kovar gibidir.

"Yine bu geleneklere göre; bu kız döl verecek ve bir çocuk doğuracaktı. Bu oğlan çocuk da, yılanın başını ezerek evreni günahtan kurtaracaktı.

"Bununla, kış gün durumunda, doğu ufkundan yükselip kızın koynuna giren güneş anlatılıyordu. Tam bu sırada, yeni yıl için yıldız falına bakan Pers bilicileri de, yaptıkları yıldız falı tablolarında, güneşi, tertemiz bir kızın emzirdiği bir çocuk olarak gösteriyorlardı. Daha sonra, ilkyaz gün-tün eşitliğinde, güneş, kuzu ya da koç oluyor; yılan takımyıldızlarını yenerek, onu göklerden uzaklaştırıyordu.

"Yine bu geleneklere göre; bu gök ya da tanrı özlü kurtarıcı, çocukluğunda düşkün, sıradan, karanlık ve yoksul bir yaşam geçirecekti.

"Çünkü kış güneşi ufkun altına çekilmiştir. Onun dört çağının ya da dört mevsiminin bu ilk evresi karanlık, kıtlık, oruç ve yoksulluk içinde geçen bir zamandır.

"Yine bu geleneklere göre; kötülerin öldürdüğü güneş yeniden dirilerek utkuya ulaşmış, cehennemlerden çıkarak, sonsuz egemen olacağı göklere yükselmişti.

"Bununla; kış, gün durumunda dolanımını bitirerek, o zaman egemen olan Tayfun'la başkaldıran meleklerce öldürülmüş gibi görünen, ama biraz

sonra yeniden dirilip bugün de bulunmakta olduğu gök kubbesinde yeniden ortaya çıkan güneşin yaşamı anlatılıyordu.

"Sonunda bu gelenekler, güneşin yıldız falcılığında aldığı gizemli adlara varıncaya dek her şeyi sayıp dökerek, ona kimi zaman Chris yani Koruyucu dendiğini söylüyorlardı. Hintliler! İşte siz, bunu tanrınız Chris-en ya da Chris-na yaptınız. Hıristiyanlar, Yunanlılar, Batılılar! Sizler de, Meryem'in oğlu Chris-tosunuzu, yine bu Chris'den çıkardınız. Bu gelenekler, güneşe, kimi zaman da üç harfin birleşmesiyle Yes dendiğini söylüyorlardı. Oysa bu üç harfin ebcet hesabıyla tutarı güneşin evrelerinden biri olan 608 sayısını vermekteydi, Avrupalılar! İşte bu ad, Latince bir ekle, sizin tanrınız Yes-us ya da Jesus olmuştur. Bu eski ve gizemli ad, kız Minerva'nın gizli oğlu genç Baküs'e de verilmişti. Baküs'ün, ölümüne varıncaya dek bütün söylencesi, Hıristiyanların tanrısının söylencesini, yani güneşinkini anlatmaktadır. Baküs de, Hıristiyanların tanrısı da, güneşin birer simgesidirler."

Bu sözler üzerine Hıristiyan topluluklarında büyük bir gürültü koptu; ama Müslümanlar, Lamalar, Hintliler, onları susturdu. Söylevci de söylevine son vererek dedi ki:

"Şimdi artık bu dizgenin geri kalan bölümünün ilk üç yüzyılın karışıklığı, kargaşası içinde nasıl ortaya çıktığını; hepsi de aynı biçimde eski geleneklere dayandığı için aynı derecede kutlu olan bir yığın şaşırtıcı inancın karşılıklı bir coşkunlukla bir inat içinde ruhları nasıl birbirinden ayırdığını biliyorsunuz. Üç yüz yıl sonra bu mezheplerden biriyle birlik olan hükümetin, ötekileri tanımayarak onu nasıl ortodoks yani egemen din yaptığını, ötekilerin önemlerini yitirmeleri yüzünden sapıtkanlık sayıldıklarını; bu dinin nasıl ve ne çeşit zorlama, aldatma yollarıyla yayıldığını, geliştiğini, sonra da parçalanıp zayıf düştüğünü; Hıristiyanlığın doğuşundan altı yüz yıl sonra yine Hıristiyanlığın ve Yahudilerin gereçleriyle başka bir dizgenin nasıl ortaya çıktığını; İsa'nın ardıllarıyla Musa'nın siyasal ve dinsel imparatorlukların zararına olarak, Muhammed'in nasıl tanrıbilime dayanan siyasal bir imparatorluk kurabildiğini şimdi anlıyorsunuz…

"Şimdi artık bütün din anlayışı tarihinin bir özetini yaparsanız, göreceksiniz ki bu anlayışın temelini kuran yalnızca insanın gereksinmeleri ve duygularıdır. Tanrı düşüncesine, yalnızca iyilik ve kötülükle davranan,

yani duyan yaratık üzerinde haz ya da elem izlenimleri bırakan maddesel güçlerle maddesel varlıklar örnek olmuşlardır. Bütün bu dizgelerin ortaya çıkışında dinsel anlayış hep aynı yoldan gitmiş, hep aynı yöntemleri kullanmıştır. Bu dizgelerin hepsinde dogma, tanrıların adı altında her zaman doğanın etkinliklerini ve insanların tutkularıyla temelsiz ve boş düşüncelerini betimleyip durmuştur. Bu dizgelerin hepsinde ahlakın güttüğü amaç, rahatlık isteği ve acıdan tiksinti olmuştur. Ama budunlarla Yasa Koyucuların birçoğu, bunlara giden yolları bilmedikleri için günahla sevap, iyiyle kötü yani insanı mutlu ya da mutsuz kılan şeyler konusunda yanlış ve dolayısıyla da karşıt düşünceler edinmişlerdir. Bütün bu dizgelerin yayılma ve tutunmasındaki nedenlerle kullanılan araçlar, hep aynı tutku ve olay sahnelerini; her zaman söz çekişmeleriyle gayretkeşlik bahanelerini; her zaman önderlerin mevki hırsından, dizgeleri yayanların çevirdikleri dolaplardan, acemilerin saflığından, sıradan insanın bilgisizliğinden, herkesin tekelci açgözlülüğü ve katlanılmaz gururundan doğan devrimlerle savaşları karşımıza koymuştur: Sonunda göreceksiniz ki, dinsel kavrayışın tarihi baştanbaşa insan zekâsının kuşku ve duraksamalarının tarihidir. Üstünde bulunduğu dünyanın ne olduğunu anlamayan insan, bir de onun bilmecesini çözmeye kalkıyor. Gördüğü bu gizemli olağanüstülüğü her zaman şaşkın şaşkın seyrederek nedenler tasarlıyor, sonuçlar çıkarıyor, dizgeler kuruyor. Sonra bu dizgelerden birini kusurlu bulunca, yerine daha az yanlış olmayan bir başkasını koymak üzere, onu bozuyor, vazgeçtiği yanlış dizgeden tiksiniyor, ama yeni yanlışını da anlamıyor; kendisini çağıran gerçeği geri çeviriyor; mantıksız varlıklarla düşlemler kuruyor. Böylelikle sürekli mutluluk ve bilgeliği düşünürken, çılgınlıklarla acıların çıkmazına saplanarak, kendini yitiriyor."

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Dinlerdeki Amacın Özdeşliği

Dinsel düşüncelerin doğuşuyla aralarındaki bağıntılar üzerine araştırmalar yapmış olan insanların sözcüsü, böyle konuştu…

Birçok dizgenin tanrıbilimcileri, bu söylenenler üzerine düşünerek, kimi, "Bu, dine öylesine aykırı bir açıklamadır ki, inanı kökünden yıkmak, ruhlara başkaldırı aşılamak, gücümüzü ve dinsel görevimizi sıfıra indirmekten başka hiçbir amaç gütmüyor"; kimi de "Bu, bir masaldır; temelsiz varsayımların ustalıkla bir araya getirilmesidir" dediler. Önlemli,

aşırı gitmeyen insanlar da şunu eklediler: "Bütün bunların doğru olduğunu varsayalım; ama bu gizli bilgiler, niçin açığa vurulsun? Kuşku yok ki, inançlarımız yanılmalarla doludur. Yalnızca, bu yanılmalar, yığın için gerekli bir dizgindir. Yeryüzü iki bin yıldır böyle gidiyor; bugün insan onu neden değiştirmeye kalkışmalı ki?"

Her yenilik karşısında yükselen o kötüleyici yaygara çoğalmaya başlamışken, halk sınıflarından insanların; her ülkeden her ulustan peygamberleri, bilginleri, din yasaları olmayan yabanılların oluşturduğu kalabalık bir topluluk ortaya çıkıp bütün oradakilerin dikkatini kendine çekti. İçlerinden biri söze başlayarak, Yasa Koyucuya:

"Budunların yargıcısı, uzlaştırıcısı! Bu tartışmanın başlangıcından beri, bugüne dek hiç işitmediğimiz, şaşırtıcı öyküler dinlemekteyiz" dedi. "Kimi bilgin işi, kimi de saçma olan bunca şey karşısında şaşakaldığı denli, bunların hiçbirini de kavrayamayan aklımız, kararsızlık ve kuşkuya düşmüş bulunuyor. Kafamızın takıldığı tek bir düşünce var: bütün bu şaşırtıcı olayları, birbirini tutmayan savları toparlayarak kendi kendimize soruyoruz: "Bütün bu tartışmaların, bizim için ne değeri olabilir? Bilmediğimiz ülkelerde, bize hep yabancı kalacak insanlar arasında beş altı bin yıl önce olup bitenleri öğrenmeye, ne gereksinmemiz var? Doğru ya da yanlış, dünyanın altı bin ya da yirmi bin yıldan beri var olduğunu: yoktan, ya da başka bir şeyden; kendiliğinden ya da kendisinin de bir yapıcısı bulunması gereken bir işçi tarafından yaratıldığını bilmek, neyimize elverir? Biz, yanımızda olup bitenden güvende değilken, güneşte, ayda, düşlemsel boşluklardaki olup bitenlerin yanıtını vereceğiz, öyle mi? Kendi çocukluğumuzu unutan bizler, evreninkini mi bileceğiz? Hem, hiç kimsenin görmediği bir şeyi, kim çıkıp da kanıtlayacak? Hiç kimsenin anlamadığı bir şeyin doğruluğunu kim onaylayacak?

"Bütün bu düşlemlere evet ya da hayır demekle yaşayışımızdan bir şey artıp eksilecek mi? Bugüne dek babalarımız da, biz de, bunlar konusunda hiçbir bilgi edinmedik. Bu yüzden, güneşin, günlük geçimimizin, uğradığımız iyiliklerle kötülüklerin artmış ya da eksilmiş olduğunu da görmüyoruz!

"Bilinmeleri gerekiyorsa, niçin hiç bilmediğimiz halde bunları kendilerine en büyük tasa edinenler denli biz de yaşayıp gittik? Eğer bilinmeleri gerekmiyorsa, ne diye şimdi bu yükün altına gireceğiz?"

Sonra bilginlere, tanrıbilimcilere dönerek dediler ki:

"Ekmeğimizi çıkarmaya, yararlandığınız işleri yapmaya ancak zaman yetiştirebilen biz bilisiz ve yoksul insanların, anlattığınız bunca masalları bellememiz; saydığınız bunca kitabı okumamız, onların yazıldığı bunca türlü türlü dili öğrenmemiz gerekecek öyle mi? Buna bin yıllık ömür yetişmez…"

Bilginler, "Siz, bu bilimleri edinmek zorunda değilsiniz; bunları sizin yerinize biz biliyoruz…" dediler.

Sıradan insanlar karşılık verdiler: "Ama bütün bu biliminizle, siz de aranızda uzlaşamamaktasınız; öyleyse bunları bilmenin ne yararı var? Hem siz bizim yerimize nasıl bilebilirsiniz? Bir adamın inancı başkalarına da yetiyorsa, o zaman sizin inanmaya ne gereksinmeniz var; babalarınız sizin yerinize inanmışlarsa bu yetmez mi? Sizin yerinize gören onlar olduğuna göre, akla yatanı da budur. Bundan başka, hiçbir şeye yaramadıktan sonra, inanmaktan ne çıkar? Örneğin, dünyanın öncesiz olduğuna ya da olmadığına inanmanın neye yararı vardır ki?"

Bilginler, "Bu, Tanrı'ya küfürdür" dediler.

Sıradan insanlar, "Bunun kanıtı nerede? dediler.

Bilginler, "Kitaplarımızda" diye karşılık verdiler.

Suradan insanlar, "Biz onları anlamıyoruz" dediler.

Bilginler, "Biz, sizin yerinize anlıyoruz" dediler.

Sıradan insanlar, "İşte güçlük de burada" dediler, "Hangi hakla, uzlaştırıcı diye, Tanrı ile bizim aramıza giriyorsunuz?"

Bilginler, "Onun buyrukları üzerine…" dediler.

Sıradan insanlar, "Buyruklarının kanıtı nerede?" dediler.

Bilginler, "Kitaplarımızda…" dediler.

Sıradan insanlar, "Biz onları anlamıyoruz" dediler. "Nasıl oluyor da, bu adaletli Tanrı size bizim üzerimizde böyle bir ayrıcalık tanıyor? Nasıl oluyor da, hepimizin babası olan bu Tanrı bizi, bilgisiz bırakıyor ve sizden

öğrenerek inanmaya zorluyor? Onun, sizinle konuştuğunu; yanılmazlığını; sizi aldatmadığını kabul edelim. Ama bunu bize söyleyen sizsiniz; sizin yanılmadığınıza ya da bizi yanıltmak istemediğinize, bize kim güvence verir? Aldanmışsak, bu adaletli Tanrı, yasaya aykırı olarak bizi nasıl kurtaracak; ya da, bilmediğimiz yasaya göre, bizi nasıl yargılayacak?"

Bilginler, "O, size doğa yasasını verdi" dediler.

Sıradan insanlar karşılık verdiler: "Doğa yasası da neymiş? Bu yasa yetiyorsa, Tanrı niçin başka yasalar da verdi? Doğa yasası yetmiyorsa, niçin onu eksik olarak verdi?"

Bilginler, "Tanrı'nın hikmeti sorgulanamaz" dediler, "Adaleti de insanlarınkine benzemez."

Sıradan insanlar, "Adaleti bizimki gibi değilse" dediler, "Onu yargılayacak ne gibi aracımız var? Üstelik bu değişmez yasalar da ne oluyormuş? Bunların güttüğü amaç nedir?"

Bir bilgin, "Sizi daha iyi, daha erdemli yaparak, daha çok mutlu etmek için" dediler, "Tanrı'nın bunca mucize, bunca önbiliyle kendisini göstermesi, insanlara iyiliklerinden yararlanmalarını, birbirlerine zarar vermemelerini öğretmek içindir."

Sıradan insanlar, "Öyleyse, bunca çalışmaya, bunca akıl yürütmeye gerek yok; bütün dinlerin güttüğü amacı hepsinden iyi yerine getiren dinin hangisi olduğunu bize gösterin" dediler.

O anda, topluluklardan her biri kendi ahlakını övüp, onu hepsinden üstün tuttuğundan, mezhepler arasında daha gürültülü yeni bir kavga çıktı.

Müslümanlar, "En yetkin ahlak bizimkidir" dediler, "İnsanların yararlandığı, Tanrı'nın da hoşuna giden bütün erdemleri öğreten biziz. Adalet, çıkar kaygısızlığı, Büyük Güç'e bağlılık, kardeşlerimiz için acıma, sadaka, yazgıya boyun eğme düşüncelerini biz yayıyoruz. Nedensiz korkular içinde ruhları kıvrandırmıyoruz; kaygısız, telaşsız yaşıyoruz; ölürken de vicdan acısı duymuyoruz."

Hıristiyan keşişleri, "Önderinizin yaptığı ahlaksızlıklara, verdiği yerginlik öğütlerine; savaşın, adam öldürmenin de birinci ilkeniz olmasına bakmadan, nasıl kalkıp da, ahlakın sözünü ediyorsunuz. Tanık diye olup

biteni ele alalım: Bin iki yüz yıldır bağnaz çabanız, uluslar içinde karışıklıklar çıkarmaktan, onları kana bulamaktan geri kalmadı. Bugün, eski bayındır Asya, çöküntü ve barbarlık içinde sönüp gitmekteyse, nedenini sizin öğretinizde aramalıdır. O, her türlü öğretime düşman öyle bir öğretidir ki; bir yandan, bilgisizliği kutsayarak yönetenlere en kesin baskı yönetimini verirken, öte yandan da, yönetilenleri en eli kolu bağlı, en körü körüne bir baş eğmeye zorlayıp, insanın bütün yetilerini uyuşturdu, bütün sanayiyi boğdu, ulusları budala yapıp bıraktı.

"Bizim gökten gelen yüce ahlakımızda, bunların hiçbiri yoktur; yeryüzünü, ilk barbarlığından, putataparlığın acımasız ya da anlamsız düşüncelerinden, putatapanların gizemli törenlerindeki iğrenç kadın ve içki âlemlerinden, o çekip kurtardı. Gelenekleri, o temizledi ensesti, zinayı o yasakladı; vahşi ulusları, o uygarlaştırdı; köleliği, o kaldırdı. Yeni ve bilinmedik erdemleri o getirdi; insanlar için acımayı, Tanrı katında insanların eşitliğini, aşağılamaların bağışlanıp unutulmasını, bütün tutkuların yatıştırılmasını, yeryüzü büyüklüklerini aşağı görmeyi, tek sözle baştanbaşa kutlu, dinsel bir yaşamayı o getirdi."

Müslümanlar; "Bu denli gösterişini yaptığınız bu acımayı, İncil'deki bu yumuşaklığı, nasıl oluyor da, komşunuzu durmadan yaralayan küfürlerinizle ve aşağılamalarınızla bağdaştırabiliyorsunuz, şaşıyoruz" dediler, "Kutladığımız büyük adamın ahlakını siz bu denli ağır biçimde suçlarken, karşılık olarak biz de sizin tapındığınız adamın yaptığı şeyler için söyleyecek söz bulabilirdik. Ama bu araçlara gönül indirmeden asıl konunun içinde kalarak, o İncil ahlakınızda, sizin gördüğünüz yetkinliğin hiç de bulunmadığını, onun, yeryüzüne yeni, bilinmedik erdemler getirdiğinin hiç de doğru olmadığını ileri sürüyoruz: Örneğin, Tanrı katında insanların eşitliği, bunun sonucu olan şu kardeşlik ve iyilikseverlik, sizin de kendilerinden çıktığınız Hermetique ya da Samanî mezheplerde bulunan dogmalardır.

Aşağılamaları bağışlamaya gelince; bunu, putatapanlar bile öğretmekteydiler. Ama siz bunu genişleterek, erdem olması şöyle dursun, bir ahlaksızlık, bir eksiklik yaptınız. Sizin o pek övülen, bir yanağına vururlarsa ötekini de uzat inancınız, yalnızca insanın bütün duygularına karşı gelmekle kalmayıp her türlü adalet düşüncesine de aykırı düşmektedir. Bu inanç, kötülere ceza görmemeleri yüzünden cesaret veriyor; iyileriyse

köleleştirerek aşağılık duruma sürüklüyor; yeryüzünü kıyıcılık ve düzensizlik içinde bırakıyor; topluluğu çökertiyor. İncillerinizse Tanrı'yı, inançları ve ibret örnekleriyle, haklılık kuralı tanımayan bir acımasızdan başka türlü göstermiyor. O, savurganlık ve sefahat içinde yüzen çocuğuna karşı, öteki saygılı, ahlaklı çocuklarından çok daha iyi davranan, yan tutan bir baba; bir saat çalışan işçilere de bütün gün yorulanların gündeliğini veren ve en sonra gelenleri ilk gelenlerden üstün tutarak, keyfinin dilediğini yapan bir ustadır; İncillerinizin her yerinde, insanları yaşamaktan, topluluktan iğrendirerek, onları yalnızca bekâr kalmaya, keşiş olmaya sürekleyen, topluluğa aykırı, herkesten uzaklaştırıcı bir ahlak vardır.

"Bu öğretiyi nasıl uygulamış olduğunuza gelince; bunun için, biz de, olayları tanık göstereceğiz; sorarız size, o bitip tükenmeyen mezhep savaşlarınız; sözde sapkınlara çektirdiğiniz işkenceler; bize karşı yaptığınız haçlı seferlerini hiç ağıza almadan, yalnızca Aryanizm'e (20), Maniheizm'e (21), Protestanlığa karşı yaptıklarınız; sonra da, bütün bunları sürdürmeye ant içmiş insanların içinde toplandığı ve bugün hâlâ yaşayan o dine aykırı kurumlarınız, hep İncil'deki yumuşaklığın ürünleri midir? Yine soruyoruz, size bütün Amerika'daki budunları kökünden kazıtan, Peru, Meksika imparatorluklarını ortadan kaldırtan; topraklarını ellerinden zorla almakta olduğunuz Hindistan'ı yakıp yaktıran, köleliği kaldırmanıza karşın insanlarını hayvanlar gibi sattığınız Afrika'yı yıkıntıya çevirmekten sizi alıkoymayan, hep o İncil'deki acıma mıdır? O İncil'deki acıma duygusu mudur ki, üç yüz yıldır, üç kıtanın budunlarını, kendi yurtlarında tedirgin ettiriyor? Bunlardan Çinli, Japonyalı gibi en akıllıları, boyunduruğunuzdan kurtulmak ve barışa yeniden kavuşmak için, sizleri kovmak zorunda kaldılar."

O anda, Brahmanlar, Hahamlar, Bonzlar, Şamanlar, Gine kıyılarıyla Molük adalarının din adamları, Hıristiyan bilginlerini aşağılayarak, "Evet!" diye bağırdılar, "Bu adamlar, herkesin güvenini avlamak için yalınlık; insanları daha kolaylıkla köleleştirmek için eğikbaşlılık; bütün zenginlikleri kendileri ele geçirmek için yoksulluk öğütleri veren haydutlar, ikiyüzlülerdir. Bu yeryüzünü daha iyi ele geçirsinler diye, başka bir yeryüzünü söz verirler; size acımadan, hoşgörüden söz ederler de, Tanrıya kendileri gibi tapınmıyorlar diye, onun adına, insanları yakarlar."

Hıristiyan misyonerleri karşılık verdiler: "Yalancılar! Bilgisiz ulusları boyunduruk altına almak için, onların bönlüğünden kendilerine çıkar sağlayanlar asıl sizlersiniz. Dinsel görevinizi bir aldatma, bir yalan dolan sanatına dönüştüren sizlersiniz; dini, açgözlülük ve hırs ticaretine çevirdiniz. Kendinizi ruhlarla ilişkideymiş gibi gösteriyorsunuz; onlar da, yalnızca, sizin istemlerinizi bildiriyorlar. Yıldızlarda yazılı olanları okuduğunuzu ileri sürüyorsunuz; yazgının çizdiği de, hep sizin isteklerinizdir. Putları konuşturuyorsunuz; tanrılarsa yalnızca sizin tutkularınıza alet oluyorlar. Kurbanlar kesilmesini, bağışlar yapılmasını icat ettiniz; sürülerin sütünü, kurbanların etini ve yağını kendinize çekmek için. Sofuluk örtüsüne bürünüp, hiçbir şey yemeyen tanrılara kesilen kurbanları, siz atıştırıyorsunuz; çalışan budunların bütün varlığını, siz kemiriyorsunuz."

Brahmanlar, Bonzlar, Şamanlar, "Ya siz" dediler, "Siz de, aptal dirilere, ölülerin ruhları için, boş dualar satmaktasınız. O hoşgörülerinizle, günah çıkarmalarınızla, Tanrı'nın bile gücünü, görevlerini üstlenmeye kalktınız; onun iyilikleri, bağışları üzerinde ticarete koyularak, göğü satışa çıkardınız; o kefaret yönteminizle suçların tarifesini yapıp bütün vicdanlara kötülük karıştırdınız."

İmamlar, "Şunu da ekleyin" dediler, "Bunlar, haydutlukların en büyüğü olan bir şey daha icat etmişlerdir: yapılan işlerin, düşüncelerin, geçici niyetlerdeki en gizli sırların, kendilerine anlatılması gibi, saçma ve dine aykırı bir zorunluluk (günah çıkarma). Öyle ki onların küstah merakları, gelin yatağının kutlu mihrabına, yüreğin hiçbir saldırıya uğramayan derinliklerine dek işkence etmiştir."

Artık, her türlü mezhepten bilginler, birbirlerini yere yere, dinsel görevlerindeki bütün suçları, uğraşlarının bütün gizli yanlışlarını açığa vurmaya başladılar. Keşişlerin anlayış ve ahlakının, davranış biçimleriyle yaptıkları işlerin, bütün budunlarda tümüyle birbirinin aynı olduğu;

Her yerde gizli kurumlar, topluluğun bütün öteki bölümüne düşman birlikler oluşturdukları; Her yerde haklar, ayrıcalıklar edinerek, bunların sayesinde, öteki sınıfların katlandığı bütün yüklerden, kendilerini kurtardıkları;

Her yerde çiftçinin eziyetlerine, askerin göğüs gerdiği tehlikelere, tüccarın zararlarına uğramadıkları;

Her yerde ev yaşamının güçlüklerine katlanmamak için, bekâr yaşadıkları;

Her yerde yoksulluk örtüsü altında, zengin olmanın, bütün zevkleri edinmenin gizini buldukları;

Yardım adı altında prenslerin topladıklarından daha ağır vergiler topladıkları;

Bağış ve sadaka diye harcamasız, sağlam gelirler elde ettikleri;

Benlik denetimi ve tapınış adı altında, haylazlık ve yerginlik içinde yaşadıkları ortaya çıktı. Bunlar rahatça ve asalak geçinsinler diye, sadakayı bir erdem olarak göstermişlerdi.

Bütün güçlerine sahip çıkmak için, tanrıların aracısı ve elçisi olduklarını söyleyen bu adamlar, kendilerini onların yerine koyarak, halkın saygısını çekmek amacıyla tapınış törenleri icat etmişlerdi. Bu amaçla, budunların bilgisizliklerine ya da uyanıklığına göre, hep kendi çıkarlarını göz önünde tutarak onları yönetmek için, sırasıyla yıldız falcısı, bilici, büyücü, falcı, üfürükçü, hekim, prenslerin gözdesi ve sırdaşı olmuşlardı.

Kimi zaman, iyiliklerini kazanmak, güçlerini paylaşmak için, kralların yetkisini artırmışlar, onları kutsallaştırmışlardı.

Kimi zaman da, aşağılama ya da söz dinlememelerinin öcünü almak için, kıyıcıların öldürülmesini (kıyıcılığın ne olduğunu söylemeye yanaşmadan) öğütlemişlerdi.

Çıkarlarına zarar getiren bir şeye, her zaman, dinsizlik adını vermişlerdi. Bilimi yalnızca kendi ellerinde tutmak için, her türlü öğretime karşı gelmekteydiler. Kısaca, her zaman, her yerde, kıtlık içinde bollukla, herkese öğütledikleri çalışma içinde rahatça destekledikleri acımasız yönetim altında güvenle, yol açtıkları kargaşanın ortasında erinç içinde yaşamanın yolunu bulmuşlardı. Bunu da, davranışlarla sözlere en pahalı tahıllar gibi para veren bön kimselerle yaptıkları şaşırtıcı bir alışverişle sağlıyorlardı.

O zaman budunlar öfkeye kapılarak, kendilerini aldatmış olan adamları parçalamak istediler. Ama Yasa Koyucu, bu zorbaca davranışı durdurup

önderlerle bilginlere dönerek, "Budunların eğitmenleri! Demek siz, onları böyle aldattınız?" dedi.

Şaşkına dönen keşişler karşılık verdiler: "Ey Yasa Yapan! Biz de insanız; budunlarsa, temelsiz ve boş düşüncelere öyle inanıyorlar ki! Bizi yanlış yola gitmeye, onlar sürükledi."

Krallar da, "Ey Yasa Yapan!" dediler, "Budunlar, öyle bilgisiz, öyle aşağılık ki! Biz, daha göstermeye yeltenir yeltenmez, onlar boyunduruk önünde, kendiliklerinden eğiliverdiler."

Bunun üzerine, Yasa Koyucu, budunlara dönerek: "Budunlar!" dedi, "Bu işittiğinizi unutmayın! Bunların ikisi de, çok derin gerçeklerdir. Evet, sızlandığınız acılara kendiniz yol açıyorsunuz. Baş eğmeyi aşağılık olmaya vardırmak, özgürlüğü yolsuzca kullanmak, her kara çalmaya bönce inanmak, acımasızların yalancı iyiliklerini düşüncesizce göklere çıkarıp güçleri karşısında köpekçe dalkavukluk etmekle onları yüreklendiren sizlersiniz; hırsınızın, bilgisizliğinizin cezasını kimin üstüne yükleyeceksiniz?"

Budunlar diyecek söz bulamayarak acı bir sessizliğe daldılar.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Çelişmeler sorununun çözümü

Yasa Koyucu, yeniden söze başladı: "Uluslar! İnançlarınız üzerine yapılan tartışmaları dinledik. Sizi ayrılığa düşüren anlaşmazlıklar, kafamızda birçok düşünce uyandırdı. Aydınlatılması gereken, size danışılacak birçok sorunla karşılaştık.

"İlkin, bağlı bulunduğunuz inançlardaki karşıtlığa, çeşitliliğe bakıp inanışınızın hangi nedenlere dayandığını sizden soruyoruz: Şu peygamber yerine bu peygamberin sancağı altında yürümeyi, düşünerek mi seçtiniz? Falan öğretiyi kabul etmeden önce, onları karşılaştırdınız mı? Bu iki öğretiyi, olgun bir incelemeden mi geçirdiniz? Ya da bunları, doğumun rastlantısı, alışkanlık ve eğitimin zoruyla mı edindiniz? Soğuk bölgelerde sarışın, Afrika güneşinin altında yanık olduğunuz gibi, Tiber kıyılarında Hıristiyan, Fırat kıyılarında Müslüman, İndus kıyılarında da putatapar doğmuyor musunuz? İnançlarınız, yeryüzünüzdeki rasgele durumunuzun,

akrabalığın, göreneğin sonucuysa, rastlantı sizin için nasıl bir inanma nedeni, bir gerçeğin kanıtı olabilir?

"Sonra da kendinizinkinden başka hiçbir savı tanımayıp, hepsini nedensiz geri çevirdiğinizi düşündükçe, ilkelerinizin verdiği sonuçlardan ürktük. Budunlar, siz ki birbirinize göğün öfkesine uğramayı uygun görmektesiniz; bu anda kutladığınız evren çapındaki varlığın göklerden şu kalabalığın içine indiğini, bütün gücüyle hepinizi yargılamak üzere, şu tahta oturduğunu düşünün. Varsayın ki sizlere, "Ölümlüler" desin, "Sizin üzerinizde, kendi adaletinizi uygulayacağım. Evet, ayrıldığınız bunca mezhepten, bugün yalnızca bir tanesi seçilecek. Bütün ötekiler, bütün bu sancaklar, budunlar, peygamberler kalabalığı, sonsuz bir yoksunluğa yargılı olacak. Dahası da var: Seçilmiş mezhebin tarikatları içinden yalnızca bir teki benim hoşuma gidebilir. Bütün ötekiler de yargı giyecek. Ama iş bu kadarla da bitmiyor! Bu ayrılan küçük öbekten, inançlarının kendilerine yüklediği koşulları yerine getirmemiş kimler varsa, onları da çıkarmalıyım. Ey insanlar! Soyunuzdaki seçkinler sayısını nasıl da azaltıyorsunuz! Benim sonsuz iyiliğimi, ne biçim bir iyilik bağışı kılığına çeviriyorsunuz! Şanımı ve büyüklüğümü, yalnızca birkaç hayranı kalmaya yargılıyorsunuz!"

Yasa Yapan, ayağa kalkarak, "Nasıl olursa olsun" dedi, "Bunu kendiniz istediniz. Budunlar! İçinde adlarınız bulunan sandık, işte burada; yalnızca bir tek ad çekilecek… Bu müthiş piyangoyu çekmek yürekliliğini gösterin…"

Budunlar, korku içinde bağırdılar: "Hayır, hayır; biz hepimiz kardeşiz, hepimiz eşitiz; birbirimizi yargılayamayız."

Bunun üzerine Yasa Koyucu yeniden yerine oturarak şunları söyledi: "Ey insanlar! Bunca konu üzerinde çatışacağınıza, karşıma çıkardığınız ve kendinizin çözmesi gereken bir sorunu can kulağıyla dinleyin."

Budunlar dikkat kesildiler. Yasa Koyucu da bir kolunu göğe doğru kaldırıp güneşi göstererek, "Budunlar" dedi, "Sizi aydınlatan bu güneşi dörtgen biçiminde mi, yoksa üçgen biçiminde mi görmektesiniz?"

Bir ağızdan, "Hayır" diye karşılık verdiler, "Güneş yuvarlaktır."

Sonra da kürsü üzerinde bulunan altın tartıyı alarak, "Her gün elinizde dolaşan bu altın, aynı oylumdaki bakırdan daha mı ağırdır?" diye sordu.

Bütün budunlar, hep birden, "Evet" dediler, "Altın, bakırdan daha ağırdır."

Yasa Koyucu, kılıcı eline alarak, "Bu demir, kurşundan daha mı az serttir?" diye sordu. Budunlar, "Hayır!" diye karşılık verdiler.

"Şeker tatlı, safra da acı mıdır?"

"Evet."

"Bütün hazları sever misiniz, acıdan da tiksinir misiniz?

"Evet."

"Böylece, bu maddelerle bunlara benzeyen bir yığın başka madde üzerinde, hepiniz anlaşmaktasınız. Şimdi söyleyin bakalım, yeryüzünün ortasında derin bir çukur, ayda da yaşayan insanlar var mıdır?"

Bu soru üzerine toptan bir gürültü koptu. Herkes başka türlü karşılık veriyor, kimi evet, kimi hayır diyordu; kimi bunun olabileceğini; kimi soruyu saçma ve gülünç bulduğunu; bir bölümü de bunun bilinmeye değer bir şey olduğunu söylüyordu; genel bir anlaşmazlık başgöstermişti.

Biraz sonra Yasa Koyucu, gürültüyü yatıştırıp, "Budunlar" dedi, "Bize şu işi açıklayın. Size birçok soru sordum. Bunlar üzerinde ırk ve mezhep ayrılığı olmadan, hepiniz anlaştınız; beyazlar, zenciler, Muhammed'in ya da Musa'nın mezhebindekiler, Buda'ya ya da İsa'ya tapınanlar, hepiniz, aynı karşılığı verdiniz. Size başka bir soru sorunca; hepiniz ayrılığa düşüyorsunuz! Birinci durumdaki bu birlik neden; ötekindeki bu anlaşmazlık niçin?" Sıradan insanlarla yabanılların topluluğu söz alarak karşılık verdi: "Bunun nedeni basit: birinci durumda, maddeleri görüyor, duyuyoruz; onlardan, duyulara dayanarak söz ediyoruz. İkincisindeyse nesneler duyularımızın yetisi dışında kalıyor; ancak varsayımlara dayanarak konuşuyoruz."

Yasa Koyucu, "Sorunu çözdünüz" dedi; "Böylece kendi açıklamanız, şu birinci gerçeği ortaya koyuyor:

"Maddeler duyularınıza bağlı olabiliyorsa, verdiğiniz yargıda her zaman anlaşmaya varıyorsunuz;

"Ancak var olmadıkları, yetinizin dışında kaldıkları zamanlardadır ki inanç ve duygu ayrılığına düşüyorsunuz.

"Bu birinci olaydan, onun gibi açık ve işaret etmeye değer bir ikincisi çıkmaktadır. Kesinlikle bildiğiniz bir şey üzerinde anlaşmanızdan, ancak iyice bilmediğiniz, emin olmadığınız bir şey üzerinde anlaşmazlığa düştüğünüz yargısına varılıyor; yani bütün o çatışmalarınız, kavgalarınız, dövüşmeleriniz, kesin olmayan, kuşku duyduğunuz bir şey içindir. Ey insanlar, bu delilik değil midir?

"Bundan dolayı, gerçek için asla karşı çıkmadığınız; gerçek davasını asla gütmeyip yalnızca eğiliminizle peşin yargılarınızın davasını güttüğünüz; maddeyi, asla kendi olduğu gibi değil de yalnızca sizin gördüğünüz gibi kanıtlamak istediğiniz; yani maddedeki apaçıklığın değil, kendi inancınızın, kendi görme ve akıl yürütme yönteminizin üstün tutulmasını istediğiniz ortaya çıkmış olmuyor mu? Bu, sözünüzü geçirmek istemeniz, bir çıkar sağlamayı dilemeniz, bir ayrıcalık edinmeye kalkışmanız demektir; bu, gururunuzun kavgasıdır. Böylece içinizde her biri bir başkasıyla ölçüşünce kendisini onun eşiti, onun benzeri bulduğundan, aynı hakka sahip olma duygusuyla ona karşı koyuyor. Bütün o çekişmeleriniz, kavgalarınız, hoşgörmezliğiniz, hep birbirinize tanımadığınız bu hakkın ve eşitliğinizin taşıdığı bilincin verdiği sonuçlardır.

"Öyleyse uzlaşmanın tek yolu doğaya dönmek, doğanın nesnelere kendisinin koyduğu düzeni yargıcı ve düzenleyici olarak tanımaktır. Böylece uzlaşmanız, şu gerçeği de kanıtlar:

"Maddesel varlıklar, özdeş, değişmez, türsüz olarak bulunurlar; sizin organlarınız da bu varlıklardan duygulanmak bakımından onlara eş bir durumdadır.

"Bununla birlikte bu organlar, sizin isteminiz altında çalıştığından, her birinizin edindiği duyular başka başka olabileceği gibi, aynı nesnelerle ayrı ayrı zamanlardaki ilişkileriniz de birbirini tutamayabilir. Siz bu nesneler karşısında tıpkı, düşünebilen ve onları olduğu gibi gösterebilen, ama biçimlerini değiştirip bozabilecek bir ayna gibisinizdir.

"Bundan da nesneleri oldukları gibi kavradığınız zamanlar, hem kendi aranızda, hem de bu nesnelerle sizin aranızda bir anlaşmazlık çıkmadığı

yargısına varılır; varlıkların var oluş biçimleriyle duyularınız arasındaki bu uygunluk da, sizin için bu varlıklardaki gerçeği ortaya çıkarır.

"Tersine olarak, inanç ayrılıklarına düştüğünüz zamanlardaki anlaşmazlığınız, nesneleri oldukları gibi tasarlamadığınızın, onları değiştirdiğinizin kanıtıdır.

Yine bundan, anlaşmazlıkların nedenlerinin nesnelerde değil, sizin bilinçlerinizde, kavrama ya da akıl yürütme biçiminizde bulunduğu yargısına varılır.

"Demek ki düşünce birliği kurmak için ilkin ilişkileri iyi belirlemek; bilincin çizdiği tabloların asıllarına tümüyle benzediklerini, onun nesneleri var oldukları gibi dosdoğru yansıtmış olduğunu iyice anlamak gerekmektedir. Bu sonuçsa, ancak bu nesnelerin gözlenmeleri, duyuların incelemesinden geçebilmeleriyle elde edilebilir. Bu incelemeden geçemeyen herhangi bir nesnenin, bu nedenle, akıl yürütme yoluyla bulunması da olanaksızdır; böyle bir nesne için hiçbir kural, hiçbir karşılaştırma ölçüsü, hiçbir ilişkiler dizisi yoktur.

"Bundan da şu sonucu çıkarmalı ki, dirlik ve barış içinde yaşamak için bu türlü nesneler hakkında hiçbir yargıda bulunmamayı, onlara hiçbir önem vermemeyi kabul etmek gerekiyor. Tek sözcükle, incelenebilen nesnelerle incelenemeyen nesneler arasında bir sınır çizmeli; düşlemsel varlıklar evreniyle gerçekler evrenini aşılamaz bir setle ayırmalı; yani din ve tanrıbilim inançlarının topluluk işlerindeki bütün etkisini yok etmelidir.

"Ey budunlar, temelsiz ve boş düşüncelerinden, bağlandığı zincirlerden kurtulmuş büyük bir ulusun varmak istediği amaç, işte budur. Onun buyrukları üzerine, onun gözü önünde çalışmaya koyulduğunuz zaman, krallarınızla keşişleriniz işte bunu bozmaya geldiler…

Ey krallar ve keşişler! Doğa yasalarının resmen yayımlanmasını daha bir zaman için geciktirebilirsiniz: ama onları yok etmek ya da yıkmak artık elinizde değil."

Bunun üzerine oradaki bütün topluluklardan gür bir ses yükseldi. Bütün budunlar, birlikte devinime geçerek, Yasa Koyucunun ileri sürdüğü bütün nedenleri kabul ettiklerini açıkladılar; "Yüksek ve kutlu yapıtınızı sürdürün" dediler, "Bunu yetkinleştirin! Doğanın bizi yönetmek için

koyduğu yasaları araştırın. Bu yasalara uygun ve değişmez bir yasa yapıp ortaya koyun. Ama bu yalnızca bir ulus, yalnızca bir aile için olmasın; dışında kimse kalmaksızın, bütün hepimiz için olsun! Açıklayacağınız DOĞA tek olduğundan, bütün insan türünün Yasa Koyucusu olun. Düşlemler evrenini gerçekler evreninden ayıran sınırı bize gösterin. Bunca dinden, bunca yanılmadan sonra, bize gerçeğin ve apaçıklığın dinini öğretin!"

Yasa Koyucu, böylece insanı oluşturan ve maddesel olan özellikleri, onu birey ve topluluk olarak yöneten davranışlarla duygulanımları araştırmaya ve incelemeye yeniden koyularak, doğanın insan mutluluğu için oluşturmuş olduğu yasaları işte bu sözlerle açıp ortaya koydu.